

TÜRK FOLKLO ARAŞTIRMALARI

NİSAN 1970

İÇİNDEKİLER :

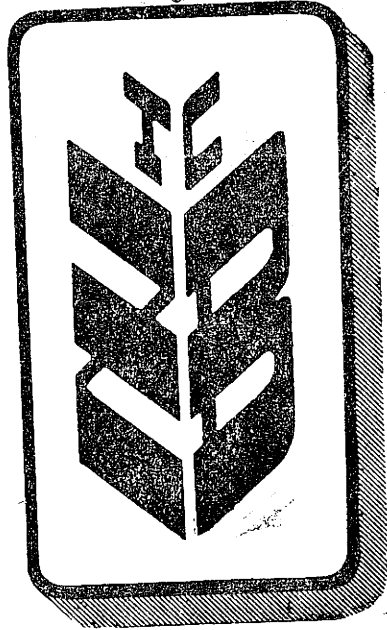
- Türklerde Lâkap Alma Âdetine Dâir Doç. Dr. M. Kemal ÖZERGİN
Devran Beg Açıoğlu'nun Hâtıra Defterinden Abdülkadir İNAN
Lokman Hekim'in Kitabından Birkaç Örnek Dr. Edip KIZILDAĞLI
Gaziantep'te Kimi Hayvanlara İlişkin Efsaneler Cemil Cahit GÜZELBEY
Köy Orta Oyunları : Arap Oyunu Prof. Dr. Şükrü ELÇİN
Elâzığ ve Folkloruna Kısa Bir Bakış İsmet BARLOK
İhsan Mermerci Lisesi Halk Dansları Çalışmaları Çora HİNÇER
Tarım Folkloru : Tohum Bırakma Mustafa TURAN
Koroğlu Anlatımlarında Deyimler, Atasözleri, Tekerlemeler N. BİRDOĞAN
Afyonkarahisar Hamamları - 2 - İrfan Ünver NASRETTİNOĞLU
Erzurum Mânileri - 2 - Ümran TANALP
Mahmut Çavuş İle Telli Gelin Türkülü Hikâyesi Emil SEVİNÇ
Millî Folklor Enstitüsü'nün Yeni Yer ve Adresi TFA
Ankara "Türk Etnografya ve Folklor - Turizm Derneği" Konferansları TFA

BİZE GELEN KİTAPLAR

SAYI : 249

KURUŞ : 125

tasarruflarınızı
değerlendirmek için
size
yol gösterecek ışık

HER YERDE HER ZAMAN
T.C.ZİRAAT BANKASI
olacaktır

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

NİSAN 1970

İÇİNDEKİLER :

- Türklerde Lâkap Alma Âdetine Dâir Doç. Dr. M. Kemal ÖZERGİN
Devran Beg Açıoğlu'nun Hâtıra Defterinden Abdülkadir İNAN
Lokman Hekim'in Kitabından Birkaç Örnek Dr. Edip KIZILDAĞLI
Gaziantep'te Kımlı Hayvanlara İlişkin Efsaneler Cemil Cahit GÜZELBEY
Köy Orta Oyunları : Arap Oyunu Prof. Dr. Şükrü ELÇİN
Elâzığ ve Folkloruna Kısa Bir Bakış İsmet BARLOK
İhsan Mermerci Lisesi Halk Dansları Çalışmaları Çora HİNÇER
Tarım Folkloru : Tohum Bırakma Mustafa TURAN
Köroğlu Anlatımlarında Deyimler, Atasözleri, Tekerlemeler N. BİBDOĞAN
Aydınkarahisar Hamamları - 2 - İrfan Ünver NASETTİNOĞLU
Erzurum Mânileri - 2 - Ümran TANALP
Mahmut Çavuş İle Tellî Gelin Türküğü Hikâyesi Emil SEVİNC
Millî Folklor Enstitüsü'nün Yeni Yer ve Adresi TFA
Ankara "Türk Etnografya ve Folklor - Turizm Derneği" Konferansları TFA

BİZE GELEN KİTAPLAR

SAYI: 249

KURUŞ: 125

İSTANBUL'DA AYDA BİR DEFA ÇIKAN HALK KÜLTÜRÜ DERGİSİ

Memleket içindeki
Bankacılık hizmetleriniz
kadar
MEMLEKET DIŞI
BANKA İŐLERİNİZ
için de

TÜRK TİCARET BANKASI
EMRİNİZDEDİR

TÜRK TİCARET BANKASI

KÜLTÜR YAYIN 9

(Folklor : 38)

ANADOLU
BANKASI

SİZİN EŐİNİZİN
ÇOCUKLARINIZIN
kısacası

AİLENİZİN BANKASIDIR

(Folklor : 39)

(Easin : 60139 - 40)

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

KURULUŐU : AGUSTOS 1949
AYDA BİR DEFA İSTANBUL'DA ÇIKAR HALKBİLGİSİ DERGİSİ
SAHİBİ : İHSAN HİNÇER

No. 249

NİSAN 1970

YIL : 21 — CİT : 12

Türklerde Lâkab Alma Âdetine Dair

Yazan : Doç. Dr. M. Kemal ÖZERGİN

I.
Tarih boyunca Avrasya'da geniş bir alana yayılmış olan Türkler'deki "adverme âdeti"nin uzun ve mühim bir devresi, esasını eski Arap kültüründen alan ve sonraları bunlara farsça adların da katıldığı İslâm kültürü tesiri altındaki süredir. Bu yaygın kültürün hâkimiyeti altındaki sürede kullanılmış adlara âit bütün özellikler ile onun günümüze gelmiş şekillerinin en geniş bir şekilde araştırılması ve öğrenilmesinin, aşağıda işaret edilecek yüzyıllar boyunca İslâm dünyası'nın siyaset ve medeniyet alanlarında büyük işler yapmış Türkler'in taşıdığı adların mahiyetini anlamada ölçsüz faydalar sağlayacağında şüphe yoktur.

İslâm kültürü içindeki bu uzun tesirli ve yaygın devrede kişi adı, tam şekli ile beş unsurdan meydana gelir ve asıl ad etrafında toplanan bu ad unsurları arasında bir de "lâkab" bulunurdu. Lâkap, bunlardan sırada ikincisi ve asıl adın öncesindeki "Künye" nin de başına getirilen bir ad parçası idi (Kaadi'l - Kudât Sirâced-din Ebû's - Senâ Mahmût el - Urmevi ... gibi) . Lâkap, asıl ad'dan başka ve taşıyanın kişiliğini yücelten veya kötöleyen bir ad demektir.

Türk — İslâm kültürü'nün mühim simalarından Ayntâbli Mütercim Ahmet Asım Efendi (1755 — 1819), XIX. yüzyıl başlarında Mecdeddin Muhammet el - Fîrüzâbâdi'nin "Kaamûsü'l - Muhît" adlı eser-

lerinden ilâveler ile çevirerek "Okyânûs" adını verdiği arapça - türkçe lüğatinin "lâkab" maddesinde, bu hususta kısa, fakat özlü bilgi vermiştir. Onun anlattığına göre lâkab, bir adamın asıl isminden başka adlandırıldığı, kınama adı (nebz) anlamına isimdir. Çoğulu "elkaab" gelir. Lâkab'da, mâna tarafı makbul tutulup, taşıyanın kimliğini tanıtmada geçerli değildir. Lâkab üç türlü olur :

- (a) Teşrif (ululama, şereflendirme) lâkabı.
- (b) Ta'rif (bildirme, tanıtmâ) lâkabı.
- (c) Teshif (küçültme, kötöleme) lâkabı.

Şairlerin "mahlâs" ı bunlardan ikinci türdendir. Üçüncü tür ise, takılması yasaklanmış ve söylenmesi ayıp sayılanıdır (el - Okyânûsü'l - basit fı Tercemeti'l - Kaamûsi'l - Muhît. Bulak (Mısır) 1250 "L-K-B" maddesi).

Diğer taraftan asıl ad ile alınacak teşrif lâkabı arasında, anlam ve âhenk açısından olduğu kadar, lâkabı taşıyacak kişinin ictimâi veya siyâsi mevki bakımından da uygunluk bulunmasına dikkat edilirdi.

Esasları yukarıda kısaca açıklanan "lâkab alma (veya verme) âdeti" nin İslâmlığın Türkler tarafından kabulü ile başlamış ve Osmanlılar çağına kadar, bütün ortaçağ boyunca sürmüş olduğu bilinir. Osmanlı Türkleri'nde daha kuruluştan itibaren, devletin, ilim müesseselerinin ve ictimâi mevki sahiplerinin bütün ileri gelen kişileri arasında görülen bu âdet, XVI. yüzyılın son-

larından itibaren terke başlanmış ve daha sonraki yüzyıllarda artık üstüne düşülmez bir gelenek olarak kalmıştır. Lâkab alma âdeti'nin böylece, Türkler arasında dokuz-yüz yıl kadar sürdüğü kabul edilebilir.

Diğer taraftan, misâlleri daha XV. yüzyıldan beri Osmanlı Türkleri'nde görülen "çift ad taşıma âdeti"nin de bu lâkablı ad'dan doğduğunu tahmin ediyorum. Yûsuf Sinân, Ahmet Şemsî, İsmâil Kemâl, Mahmûd Bedrî . . . gibi çift adlardaki ikinci ad, aslında lâkabta bulunan "— eddin" ekinin düşürülmesi ile meydana gelmiş olmalıdır. Nitekim bazı tarihi kaynaklarda, kimi kişilerin hem çift ad ve hem de bunur "— eddin"li şekli (yani asıl lâkabı) ile anıldığı görülür.

II.

Elyazması eski bir mecmuada bulduğum bir kayıt, bize hangi adların bir gelenek olarak hangi teşrif lâkabını aldığını veya alabileceğini göstermektedir. Bu kayıt 20 adın (ikisi iki defa) öncesine getirilebilecek 22 lâkabı sıralıyor. XVI. yüzyılın sonlarına doğru İstanbul'da İskilipli Yakûp eliyle yazılan bir mecmuaya, belki yine eski bir kayıttan alarak kaydedilmiş bu birkaç satırlık notta, XIV. - XVI. yüzyıllarda Anadolu sahasında (Beylikler ve Osmanlı) Türkler arasında kullanılmış adlar ile bunlara uygun teşrif lâkabları tesbit edilmiştir. Bununla birlikte, bunların daha önce de kullanıldığını biliyoruz.

Yukarıda anılan kaydın bulunduğu elyazması mecmua, Süleymâniye Umumi Kitaplığı'nın Hacıbeşirağa kısmında 656 numara bulunmaktadı. Kitap, kahverengi meşin bir cilt içinde, tamamı 282 yapaktır. Orta kalınlıkta âharlı kâğıt üzerine, çoğu nesih ve talik olmak üzere bir kaç çeşit yazı ile yazılmıştır. 175 x 297 mm ölçüsündeki her sayfada 30 - 35 arasında değişen satır bulunur. Mecmua yeni tamir görmüştür. Topladığı pek çok risâleden bir kaçının altında görülen kayıtlardan bunun 1585 - 1589 (1 Ramazan 993 — Zilka'de evâsıtı 997) tarihleri arasında İstanbul'da Habîb oğlu İskilipli Yakûp eliyle yazıldığı anlaşıyor.

Mecmuanın 37 a. (eski 41 a.) yaprağında bulunan kayıt, üç buçuk satır tutar. Divâ-

ni kırması ile yazılmıştır. "Fîl - Elkaab", yani "lâkablar hakkında" başlığını taşıyan bu metnin, "Bâyezid yulakkabu bi - Rükne'd - din", yani "Bâyezid, Rükneddin ile lâkablanır" şeklindeki arapça ilk cümlesini de türkçeye çevirerek vereceğiz. Lâkab listesi burada yayımlanırken, şimdiki alfabetimizin sırasına konuldu. Bununla birlikte lâkabların sonunda görülen parantez içindeki sayıların yardımı ile metnin asıl dizisini de elde etmek mümkündür.

(metin)

1. Ahmed : Şemseddin (17)
2. Ali : Alâeddin (18)
3. Balaban : İzzeddin (8)
4. Bâyezid : Rükneddin (1)
5. Dâvut : Kutbeddin (2)
6. Hamza : Nûreddin (20)
7. Hüseyin : Hüsameddin (22)
8. İbrâhîm : Tâceddin(14)
9. İlyâs : Fahreddin (3)
10. İlyâs : Şucâeddin (4)
11. İsâ : Mecdeddin (12)
12. İshak : Sa'deddin (10)
13. İsmâil : Kemâleddin (15)
14. Mahmûd : Bedreddin(13)
15. Mustafa : Musliheddin (16)
16. Mü'min : Takiyeddin (11)
17. Resûl : Emîneddin (5)
18. Sâlih : Salâheddin (6)
19. Şâhin : Şihâbeddin (7)
20. Yûsuf : Sinâneddin (19)
21. Yûsuf : Ziyâeddin (21)
22. Zekeriyâ : Zeyneddin(9)

MİLLÎ FOLKLOR ENSTİTÜSÜ BAKANLIĞA TAŞINDI

Kurulduğu gündenberi kirada oturan Millî Folklor Enstitüsü 1 mart 1970 tarihinde Kültür Müsteşarlığı'nın bulunduğu Bakanlıklardaki eski Millî Eğitim Bakanlığı binasına taşınmıştır.

Böylece daha geniş yer ve çalışma imkânına kavuşmuştur.

T. F. A.

Türkistan Notları :

Devran Beg Açılıoğlu'nun Hâtıra Defterinden

Nakleden : Abdülkadir İNAN

"1. Türkistan'ın en eski ve mübarek kentlerinden Samerkand civarında Çoban Ata tepesi vardır. Büyük Türk Hakanı ve Bilgini Ulug Beyin rasathanesi de bu tepede bulunmuştur.

Samerkandlılar ve çevresindeki kasaba ve köylerdeki Türkler bu Çoban Ata tepesini kutlu yer sayar ve her yıl ilkbaharda bu tepede toplanıp "toy" yaparlar ve ağaçlarına paçavra (lata) bağlarlar.

2. Samerkand'dan bir günlük yolda Usmat üstünde Bağ Mezar denilen mübarek yer vardır. Burada bir pınar bulunur. Bahçeleri avlanmaz. Bir Rus bu bahçeleri avlarken helâk olmuştur. Bu pınarın suyu şifalıdır. Yanındaki direkte tuğ (bayrak) vardır. Çevresinde yaşayan Özbekler buraya gelip ziyaret ederler.

3. "Sadıvakas", Yeni Korgan istasyonu civarında bir pınarın adıdır. Bahçeleri çoktur, avlanmaz. Yanındaki direğe tuğ asılmıştır. Pınarın suyu mübarektir, hastalara şifalıdır. Çevresindeki ağaçlara, çalılara paçavralar bağlanmıştır.

4. "Hazreti Sultandağı" Ürgüt üstünde en yüksek bir dağdır. Ünlü bir ziyaretgâhtır. Tören ve ziyaret zamanı yaz ortası olan saratan ayıdır. Mescit gibi bir yapı da vardır. Çevresinde kasaba ve köy yoktur. Sırık üzerinde tuğ bulunur. Burada bulunan çalılara, ağaçlara ve tuğ direğine paçavra bağlarlar, paçavra bulunmazsa bir sap ip veya bir boncuk da olsa bağlamak gerekir.

5. "Hoca Senk Hâk", Hazreti Sultan dağı civarındaki Karadağda taş olmuş bir evliyadır. Sakalı, gözü vardır. Burada şifalı bir pınar vardır, yedi kadem aktıktan sonra taş olur. Burası büyük bir ziyaretgâhtır. Ziyaretçiler dua ve ibadet ederler. Direk üzerinde tuğ vardır, buna paçavra bağlarlar.

6. Hocent civarında "Evliya Terek" (yani mübarek kavak) denilen büyük bir ağaç vardır. Kısır kadınlar bu ağaca paçavralar bağhyarak dua ederler ve gecelerler.

7. Hisar Dağlarında Hoca Tenur (Tanır) bulunur. İçerisine et veya ekmeğe konulursa derhal pişer. Bu mübarek yerin

çevresinde Marka, Barlas, Türk adlı boy-lar vardır. Güzar, Emir Abad denilen yerde cinlerin bulunduğu hakkında inançlar vardır. Nayman kabilesinden bir Özbek yerde bir demet ot bulmuş, almış. Birde bakmış ki ot dediği bir kediymiş. Biraz sonra bu kedi keçi olmuş. Anlamış ki bu cin kendisine zarar edecek, yere atmuş. Fakat gözlerine zarar olmuş. Buradaki Özbeklerin inancına göre cin, peri bazen kurt yahut başka bir hayvan suratında görülür imiş.

8. Şir Abad kenti civarında "Karadağ Astanesi" vardır. Bu astanede bir büyük evliya bulunduğu inanılır. Dağın en tepesinde ziyaretgâh bulunur. Burada koyun keserler. Bu ziyaretgâhın çevresindeki Özbekler Lakay kabilesindedirler. Bu kabile Karadağ Astanesine büyük saygı duyarlar.

9. Hazreti Beşir, bir mukaddes dağdır. Ürgüt civarında bulunur. Meşhur bir ziyaretgâhtır. Burada çok ihtiyar bir çınar ağacı vardır. Bu ağacın kovuğuna yirmi kişi sığar. Buradaki Özbekler bu ağaca çok saygı gösterirler. Her yanına paçavralar bağlarlar. Büyük bir pınar vardır. Bahçeleri avlanmaz. Ürgüt şehrinin iki günlük yoldur. Çevresinde Tacikler ve Özbekler bulunur.

10. "Akaba Cumman" denilen yerde mübarek taşlar vardır. Bu taşlar insan eli değdiği gibi harekete gelirler. Bunlara yerliler paçavra bağlarlar. Hisara giden yol üzerinde "Lata bend" denilen yer bulunur.

11. Samerkand kentinin kuzeyinde altı kilometrelik mesafede demiryola yakın bir mezar vardır. Adına Hoca İshak Veli denir. Buradan tren geçerken çok yavaş hareket eder. Bir gün bakmışlar ki yol tamamıyla tahrip edilmiş. Ruslar buraya kurban olarak deve ve koyun kesmişler.

12. Türkistan dağları arasında "Üç Kız" adlı meşhur bir dağ vardır. Usmat kentinin yakınında bulunur. Yerli Özbekler bu dağa çok hürmet ederler.

13. "Hoca Ger Ab" adında bir kükürtlü pınar vardır. Hisar şehrinin Rigâr deni-

Halk Hekimliği :

Lokman Hekim'in Kitabından Birkaç Örnek

Toplayan : Dr. Edip KIZILDAĞLI

Adı efsanelere karışan Lokman Hekim'in elimize geçen "Kitabü'l Hikmet" eserinden bir kaç yaprak ta biz tercüme edip folklor araştırmacılarına armağan etmek istedik.

Lokman, ölüme dahi çare bulup bunu kitabına yazmış ise de, birgün eseri elinde Asi nehrinden geçerken, Cebrail, kanadı ile vurup onu nehre düşürür, nehir taşar, arpa tarlalarını basar. O yıl mahsül çok bereketli olur. Hataydan akan nehre de "Hayat veren" manasına : Asi nehri denir. Mahsülü biçerken kitabı bulurlar, fakat ölüme çare yaprakları bulunmaz.

İşte bu kitaplardan bir kaç tanesini Ha-

len köyü civarındadır. Burası da ziyaret-gâhdir."

Nakledenin Notları

1. Devran Açılöglü, Semerkand civarındaki Özbek Türklerinin Koştangalı Nayman boyundandır. 16 yaşında iken millî bağımsızlık için yapılan Basmacı Hareketine iştirak etmiş idi. Bu satırları yazan, Devran Begi o cihat günlerinde (1921 — 1922 yıllarında) tanımıştır. Babası Açıl Beg büyük bir mücahitler grubunun komutanı bulunuyordu.

2. Kutlu sayılan ağaçlara, kutlu sayılan pınarların kenarında biten çalı ve ağaçlara "nezir" olarak paçavra, at kılı bağlamak din ve mezhep ayrılığına bakmadan bütün Türk uluslarında yaygın bir gelenektir.

3. Dağ, ağaç ve pınar kültü için bk. A. İnan, "Türk boylarında dağ, ağaç ve pınar kültü" ("Reşit Rahmeti Arat için" 1966, s. 272 - 277).

4. Evliya mezarlarına "Tuğ kaldırma" tabiri vardır ki kurban edilen hayvanın kuyruğunu bayrakla herabere mezar üzerine asmaktır. En eski devirlerde "Tuğ" Tibet öküzünün kuyruğu olmuştur. Bu kuyruk türlü boncuklarla süslenirdi. Savaşlarda alplar bu kuyruğu atlarına boyunlarına asarlardı. Bu konu üzerine "Tevarihî alî Selçuk" yazarı Yazıcızade Ali şöyle diyor: "Âdet ve türe şöyle olmuştur ki hep alp er ki alay bassa ve bahadırılık edip düşman bahadırlarını aktarsa atının boynuna al-

tay'da mutatabiblerin elinde görüp incele-dim :

Hatayın Döver köyünden Şeyh Ali Yasin 'in elindeki kitabın başı ve sonu kaybolmuştur, fakat tazeligi üzerinde, bakın ne güzel tavsiyeleri var :

1 — Biz meyvelerin zararlı yerlerini yiyip faydalı kabuklarını atıyoruz. Sarı kavun kabuğunu gölgede kurutup toz haline getirselers bu toz, et pırzola gibi pişirilirken üzerine serpilse "muz" lezzeti verir.

2 — Yeşil kavun kabuğu kurutulup şaraba karıştırılsa idrar yollarını temizler, taş düşürür.

3 — Fındık kabuğunu kaynatıp ondan

tuñlu kutas takarlardı. Bahadır ve alp erenler kutasla belli olurlardı" (Houtsma neşri, s. 211). Bu kaynaktaki "kutas" muhtelif kaynaklarda kutuz, kutas, tuğ, tomar, beçkem adlarıyla da anılmaktadır.

5. Bu Hoca Senk, Buda heykeli olsa gerektir. İslamiyetin yerleşmesinden sonra eski dinin kalıntıları İslamlaştırılmıştır.

6. "Evliya Terek" şamanizmin ağaç kültürünün ta kendisidir. İslam dininin ortadan kaldıramadığı ilkel kültürlerden en yaygın ağaç kültü olup bütün müslüman Türklerde yaşamaktadır.

7. Dağ kültü için (bk. not 3).

8. Bu efsane bu satırları yazanın doğduğu köyden 30 km. mesafede bulunan Ayazgöl köyünde de tesbit edilmiştir. Efsane şöyle : Ayazgöl köyünün yanında ki mezarlık civarından tren hattı geçiyordu. Yol yapıldıktan sonra ilk tren bu mezarlığın yanında birdenbire durmuş, bakmışlar ki, hiç bir maddi sebep yok. Meğer, mezardan çıkan sarıklı bir evliya treni durdurmuş. Bu olay bir kaç defa tekrarlanmış. Sonra Ruslar bu yol üzerine bir domuz gömmüşler ve sonra evliyanın ruhu için bir koyun kurban etmişler. Bundan sonra trenin hareketi normal olmuş imiş. Bu efsaneyi ben 1918 senesinde yillarca nahiye müdürlüğü yapan Semehoca Bey'den dinledim. Sonra aynı efsaneyi başka köylerde de işittim.

ARAŞTIRMALARI

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI - Nisan-1970-249

5387

çıkan su ile koltuk altına sürülse pis pis terlemeği keser, misk gibi kokar.

4 — Dens kabuğu kaynatılıp kellere sürülse saç çıkarır.

5 — Haşhaş kabuğu ince doğranıp kimyonla yense ishali keser.

6 — Nar kabuğu tozu yaralara iyi gelir.

7 — Turunç kabuğu tozu bağırsak ağrılarına ve gaza iyi gelir.

8 — Taze muz kabuğu suyu yaralara sürülürse kam keser.

9 — Kuzbara ile havuç kaynatılıp içilse öksürüğü keser.

10 — Gece kuşunun kanı yeni doğanların neresine sürülse kıl bitmez.

11 — Tabuk denen bir ot avret yerlerinin kılını dökmeğe yarar.

12 — Sıdip otu yeşil zeytin çekirdeği ile bazubent gibi kollara bağlansa şehveti keser, arzuları durdurur.

13 — Tavşan yağı uyuyan bir kadının göğsüne sürülse, kadın bütün geçmişte yaptıklarını bülbül gibi anlatır.

14 — Carcar otu dövülüp suyu sıkılsa ve o su ekşi nar ağacının bedenine bir delik açılıp akıtılsa, o nar ağacı tatlı olur. Ekşi limona yapılsa tatlı limon olur.

15 — İnsan saçı ile sirke karıştırılıp yılan sokan yere sürülse iyi gelir.

16 — Hadet kuşunun ölüsü bir evin kapısına asılırsa o eve yılan girmez.

17 — Akrep sokmasına eşek sütü iyi gelir, hemen bir tas içmelidir.

18 — Yılan sokmasına kulak kiri sürülürse iyi gelir.

19 — Yılan sokmasına karşı : Sudan'da bulunan servi gibi bir ağacın tohumundan bir miskal yedirilirse hasta kurtulur. Bunun tadı acı, kokusu iyidir.

20 — Altın yüzük takılan parmaktan çabın olmaz.

21 — Dehnil leben suyu sigillere sürülürse kurutur.

22 — Abraş için (Viligo) güvercin pisi, buğday unu, katran ve Vers suyu merhem gibi yapılıp sürülür. Üç gün üstünde bırakılır, iyi olur.

23 — Bağırsak kurtları için : Buğday ile nane kaynatılıp içilir, yahut erik ve şeftali yaprağı kaynatılıp içilir, iyidir.

24 — Kuru öksürük için : Helbi otu kaynatılıp kurutulur, un şeker ve yağla karıştırılıp hap gibi içilir.

25 — Yüz çarpılmasına : Taflan ağacı-

nın yaprağı bir ayet yazılıp bağlanırsa felç iyi olur.

26 — Diş ağrısı için : Sarımsak, sirke, tuz, bal merhem gibi yapılıp çürüğüne sürülürse ağrı keser.

27 — Diş ağrısına : Buğday kadar afyon konsa ağrı keser.

28 — Diş eti kanarsa : Ustura ile kazınır, söğüt dalı ile bal sürülür.

29 — Gebe kalmak için : Kuyruk yağı ile mezdeki dövülüp merhem yapılıp aşağıdan kullanılır.

30 — Turuncun iki taraflı baş kabukları kurutulup dövülür. günde bir parmak yenirse gebelik yapar.

Hikmetü'l Lokman edli ikinci kitap hakkında gelecek yazıda bilgi sunulacaktır.

TÜRK ETNOĞRAFYA VE FOLKLOR - TURİZM DERNEĞİ YILLIK KONGRESİ

Ankara'da bulunan Türk Etnoğrafya ve Folklor - Turizm Derneği Kongresini 14. 12. 1969 günü Milli Folklor Enstitüsü Kütüphane salonunda yapmıştır.

Kongre Başkanlığına Enver Behnan Şapolyo seçilmiş, yönetim kurulu çalışma ve denetleme kurulu raporları okunmuş, kabul edilmiştir.

Yapılan yönetim kurulu seçimlerinde Prof. Dr. Şükrü Elçin Başkanlığına, A. Rıza Önder İl Başkanlığına, Cahit Öztelli Genel Sekreterliğe, Halide İntepe muhasip üyeliğe, Naciye İzbul Veznedarlığa, Şakir Ülkütaşır ve Süleyman Tamer Uzmanlıklara seçilmişlerdir.

★

Dernek kongresinden sonra yeni yönetim kurulu toplanarak çalışma programını tesbit etmiştir.

Buna göre 21.1.1970 günü Başkan Prof. Dr. Şükrü Elçin tarafından "Masallar ve Masal Teorileri", 4.2.1970 günü İl Başkan, Ali Rıza Önder tarafından "Alvarlı Mehmet Efendi ve Şiirleri", 10.4.1970 günü müzikolog Gültekin Oransay tarafından "Halk Musikisinin bugünü ve yarını", 17.4.1970 günü Bekir Sıtkı Oransay tarafından "Şamanizmin Anadolu Tarih Öncesi İzleri" adlı dört konferans verilmiştir.

Derneğin konferans serisi haziran ayına kadar devam edecektir. T.F.A.

Gaziantep'te Kimi Hayvanlara İlişkin Efsaneler

Yazan : Cemil Cahit GÜZELBEY

14 hayvan üzerindeki bu efsaneler 1943 yılı kasımında Gaziantep'in Hamamcihane Mahallesinde oturur "Ayvazın Hamidesi" diye anılan 1298 doğumlu bir hanımdan derlenmiştir.

Şadı (Şenpanze)

Şadı boyacılık eden bir adammış. Yalan söylediği için Allahın öfkesine uğrayıp şadı olmuş. Bu sırada kırmızı boyalı olan elini arkasına sürdüğünden kıcı o rengi almış.

Tusbağa (Kamlumbağa)

Kaplumbağa Arasa Uşağı imiş. Tahıl ölcerken hiyle yaptığından yarımلاغası başına geçmiş, tusbağa olmuş.

Ayı

Ayı bir Kürt gelini imiş. Aş yeriormuş. Gönü kebap istemiş. Evinin yakınında bir katır ölmüş. Onun etinden kesmiş. Kebap yaparken kayınbabası gelmiş. Korkmuş, utanmış, aman Yarabbi kayınbabamın yüzüne nasıl bakayım. Beni bir hayvan et demiş. Dileği kabul edilmiş. Ayı olup dağa çıkmış.

İbibik (Çavuş Kuşu)

İbibik taze bir gelinmiş. Bir aynanın karşısında başını taryormuş. Bu sırada kayınbabası içeri girmiş. Utanmış, kayınbabam başımı dolbak (örtüsüz) gördü. Yüzüne nasıl bakayım artık, demiş. Bunun üzerine Allah kendini bir ibibik kuşu yapmış. Başındaki kepezi (perçemi) tarağı imiş.

Keklik

Hazret-i Ali kâfirler elinden kaçarak bir kavağa çıkıp saklanmış. Bunu keklik görmüş "Ali kavakta Ali kavakta" diye bağırarak haber vermiş. Bunu duyan kâfirler gelip Hazret-i Ali'yi yaralamışlar. Keklik kanından içmiş. Bu hareketi Allahın öfkesini üstüne çekmiş. Onu bir kuş etmiş. İçtiği kandan ağzı ve avuçları kızıl renge boyanmış. Bunun için "Kak kavak" yani "Ali kavakta" diye bağırır. Kekliğin bu suçu dolayısıyla öldürmek mübah, beslemek günah imiş.

Katır

Nemrut, Hazret-i İbrahim'i yakmak üzere odun taşıtmak istediği zaman hiç bir

hayvan bunu kabul etmemiş. Katır bu işi yaptığından Allahın öfkesine uğramış. "Tohumun dünyaya yayılmasın" demiş. Bunun için cinsi kısır kalmıştır.

Kumkertiş (Bir Çeşit Kertenkele)

Nemrut'un Hazret-i İbrahim'i yakmak için hazırlattığı odunu yakmak için kö-rüklemiş, üflemiş. Bunun için kumkertişi öldürenler cennetlikmiş. Kumkertişin durduğu yerde başını sallayışı, ateşi üfleme işinin bir devamı imiş.

Yarasa

Hazret-i Süleyman'ın karısı çocuk getirecekti. Kadın, Hazret-i Süleyman'a, "emret te bütün kuşlar gelip tüylerini döksünler, çocuğa yatak yapacağım" demiş. Yarasa çocuğum uyanınca tüysüz halimi görür ağlar diye ilkin nazlanmış. Sonra dökmüş. Ama, bir daha tüyleri bitmemiş. Bunun için yarasa tüysüz olduğundan gündüzleri dışarı çıkamazmış.

Baykuş

Obir kuşlar tüy dökmek üzere gitmeğe hazırlanırken Baykuş, durun, Süleymanla bir konuşayım, demiş. Süleyman Peygamberin yanına giderek ona, Dünyada erkek mi, yoksa kadın mı çok, diye sormuş. Süleyman, erkek çoktur, karşılığını vermiş. Bunun üzerine baykuş, kadın sözüne uyup kadından farksız olan erkekleri de kadınlar arasında say, sen de kadınsın. Bizim malımız, mülkümüz hiç bir şeyimiz yok, bir tüyümüz var, onu da alırsanız ne yapalım, demiş. Bunun üzerine tüy almakta vaz geçilmiş. Yalnız yarasa tüy döktüğünden böyle tüysüz kalmış. Davete de ilk giden yarasa imiş.

Allah Baykuşun rızkı için günde üç serçe gönderirmiş. Ancak Baykuş, bir tanesi ile kanaat eder, iki tanesini azat edermiş.

Baykuş namaz kılınan zikir olunan yeri severmiş.

Baykuşun ötüşü iki çeşit imiş. Biri hayra, biri şerre alâmetmiş. Eğer "cık cık" diye öterse hayra, "uh uhu uh" diye öterse kötülük olacağına işaretmiş. Üçüncü bir çeşit ötüşü de "lillil" sesini verirmiş. Bununla gelin geleceğini müjdelemiş.

Tavşan

Tavşan eskiden eşekmiş. İnsanların elinden usanmış. Yarabbi, beni bu halden kurtar, diye yalvarmış. Bunun üzerine tavşan olmuş. Kulaklarının uzunluğu, etinin kötülüğü bundanmış.

Ceylân

Peygamberimizin kızı Hazret-i Fatime'nin keçisi imiş.

Serçe

Hazret-i Süleyman'ın davetine yarasa ile birlikte gitmiş. Kaçmasın diye ayağına bukağı vurulmuş. Fakat bukağısıyla birlikte kaçmış. Serçelerin yürürken çift ayakla atlaması bundanmış.

Yılan

Yılan cennetin kapucusu imiş. Şeytanın sözüne uyararak onu içeri sokmasına, önce Havva'nın sonra Adem'in buğday yemesine ve cennetten kovulmasına sebep olduğu için Adem (ayakların kırılı, yüzün yüzün sürünesin), diye betdua ettiğinden de ve ayaklarına benzeyen ayakları kaybolmuş. Bunun için yılanın ayaklarını gören cennetlikmiş.

Yılan buna kızarak "ben de rasladığım Adem oğullarını sokarım" demiş. Allah ta, "o zaman ben de senin soktuklarını cennetlik ederim" diye cevap vermiş. Yılanın "ben de suları ağılar, onları bu yoldan zehir lerim" demiş. Bundan ötürü Allah eşeklere sudan geçerken işemelerini emretmiş. Eşegin sidiği sudaki ağıya panzehir imiş. İşte katır ve eşegin bir su geçerken işemeleri bundan ötürü imiş.

Kedi

Aslan hapsirince burnundan düşmüş. Ve böylece halkedilmiş.

Kedi ile arslan

Bir gün aslan kediye yahu sen bizdensin. Neden böyle sıksa kaldın, demiş. Kedi ben zalim insanların elindeyim. Onların elinde insan ancak bu kadar büyür, cevabını vermiş. Bunun üzerine aslan kedinin intikamını bir Adem oğlundan almak için bir çiftçinin yanına gitmiş. Fakat çiftçi bir fırsatını bulup aslanı bağlamış. Ondandır sonra bayıltuncaya kadar değnekle döğmüş. Çiftçi ayrılınca kedi oraya gelmiş, aslanı kurtarmış. Aslan kedi kardaş bu kadar büyüyüp yaşadığına şükür et, demiş.

Bize gelen KİTAPLAR

● Eflâton Cem GÜNEY : "Tanrı Ver-gisi". Pir elinden dolu içme, saz üstünde uyanma, meydan okuma, imtihan açma, aşıklık geleneği, aşıklar kahvesi. Millî Eğitim Bakanlığı Halk Eğitimi Yayınlarından. 1969 da 1. baskısı 40 bin adet olarak yapılmıştır. 23,5 x 16,5 Cm. boyunda, 32 sayfa, 150 kuruş.

● M. Adil ÖZDER : "Artvin Folkloru". Edinme adresi: M. Adil Özder, 67. Sokak, No. 24/4, Emek - Ankara. 20 x 14 boyunda, 64 sayfa, 5 lira.

● Prof. Dr. Şükrü ELÇİN : "Türk Dilinde Atalar Sözü". Kelime, kavram, bibliyografya, örnekler. Hacettepe Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi cilt 1, sayı 2, Ekim 1969 dan ayrıbasım. 12 (169. Sf. dan 181. Sf. ya kadar) sayfa. 24 x 17 boyunda.

● Müstecib ÜLKÜSAL : "Dobruca'daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler". Türk Dil Kurumu Yayınları: 306. 20 x 14 boyunda, 256 sayfa, 10 lira.

● Behçet Kemal ÇAĞLAR : "Kur'anı Kerim'den İlahmlar". Türkçe ve şiirle. Minnetoğlu Yayınları, İnanç Kitapları Serisi : 1. 20 x 13,5 boyunda, 112 sayfa, 5 lira.

● Hasan Adnan ÖNELÇİN : "Şeriat Açısından Halifelüğün İcyüzü". TBMM de 1924 de Adalet Bakanı Seyit Beyin yaptığı konuşma. Tekirdağ Halkevi Yayınları : 5. 20 x 14 boyunda, 68 sayfa, 5 lira.

● Sadreddin AYNI — Yalçın TURA : "Buhara Cellâtları". Roman. Varlık Büyük Eserler Kitaplığı : 177. 16,5 x 12 boyunda, 216 sayfa, 6 lira.

● Lev TOLSTOY - Ahmet EKES : "Çocukluk ve Ergenlik Yılları". Varlık Büyük Eserler Kitaplığı : 178. 16,5 x 12 boyunda, 262 sayfa, 6 lira.

● Nurullah ATAÇ : "Diyelim - Söz Arasında" (Bütün Eserleri 5-6). Varlık Bütün Eserleri : 33. 16,5 x 12 boyunda, 212 sayfa, 6 lira.

● Behçet NECATİGİL : "Üç Turuncular". 6 ksa oyun. Varlık Tiyatro Serisi : 24. 16,5 x 12 boyunda, 128 sayfa, 4 lira.

Arap Oyunu

Yazan : Prof. Dr. Şükrü ELÇİN

(Oyun, Kozan köylerinde gezginci olarak dolaşan Gökşunlu Yusuf oğlu İsmail Oynar'dan tesbit edildi.)

Oyuncular : Arap, Göde, Kâhya, Gizir, kadın kıyafetinde iki erkek, iki sandalye (insan), 2 zağar (çocuk), imam.

1) Arap : Başına davar derisinden bir börk geçirir. Uzun bıyık takınır. Yüzünü siyah boya ile boyar. Sırtında eski bir ceket vardır. Beline bağladığı ipin sarkan ucuna ses çıkarması için tenekeli parçası bağlar. Elinde bir tura vardır. Bacaklarını dizlerine kadar sıvar. Bacakları da siyah boya ile boyanmıştır.

2) Göde : Bir paltoyu ters çevirerek giyer. Paltonun altından, karnına, düşmeyecek şekilde ipele bir yastık bağlar. Beyaz sakal takınır. Başında eski bir kasket vardır. Kasketin üzerine sarık gibi bez dolar. Sakalı ve gözleri görünecek şekilde yüzünün diğer kısımlarını örter. Elindeki odunun iki ucunu ipele bağlayıp silâh gibi omuzuna asar. Elinde tura vardır.

3) Kâhya : Tabii bir kâhya kıyafetindedir.

4) Gizir : Uşak kıyafetindedir. Belinde ve başında birer puşu vardır. Avcı pantolonu giymiştir.

5) Kadınlar : Entari giymişlerdir. Başlarında birer beyaz tülbent vardır. Kırmızı çoraplarını şalvarlarının üzerinde dizlerine kadar çekmişlerdir.

6) Sandalyeler : Seyirciler arasında oturan mahallî kıyafetli iki erkek.

7) Zağarlar : Seyirciler arasından seçilen iki çocuk.

8) İmam (Tabii kıyafeti ile).

Oyun yeri : Köy meydanı.

Oyun : (Arap, kamıştan bir ata biner, seyircilerin tahmin etmediği bir yerden düdüğü diye bir gürültü çıkararak meydana gelir. Koşarak seyircileri dağıtır ve meydanı genişletir.)

Arap — (Kendi kendine) selâmünaleyküm deyince seyircilerin arasından çıkıp gelen Gizir, "aleyküm selâm" cevabını verir, atının başını tutar, konuşmağa başlarlar.

Arap — Kimdir buranın ileri geleni, ko-

cası, söyle bana.

Kâhya — (Seyirciler arasından doğru-
lup meydana gelir.) Buyur, işte benim!

Arap — Nedir bu gürültü?

Kâhya — O senin karnının gürültüsü.

Arap — Ulan, kabak mı yedim, karnım gürüldesin. Nedir bu sazanta, bu keyif? Burda saz çalıp kız mı oynatıyorsunuz? Bir daha böyle şeyler duymayım.

(Arap, meydandan çıkıp gider. Uzakta bir yerde davul - zurnanın refakatinde oynamakta olan kadınlar birer birer meydana gelip tekrar eğlenmeğe başlarlar. O sırada halkın arasından bu! buuu! diyerek gürültü ile Göde gelir. Hiddetle (Kâhya) diye bağırınca çalgıcılar susar, oynayan kadınlar ürker.)

Göde — (Kahyaya) çabuk bana bir sandalye hazırla.

Kâhya — "Baş üstüne" der, seyircilerden birini kolundan tutup meydana getirir, diz köktürür, adam eğilir, Göde gelip sırtına oturur, bacak bacak üstüne atar.

Göde — Çabuk bana bir nargile.

Kâhya — (Gizir'e) çabuk bir nargile. (Gizir, yerinden fırlar, seyircilerin önünde duran bir değneği eline alır, önden arkaya doğru Göde'nin bacakları arasına sokar, marpuocu uzatmış olur.)

Gizir — "Buyur" der.

(Göde, nargile içiyormuş gibi sesler çıkarır, püf! der, dumanını havaya savurur.)

Göde — Kâhya, burada davul, zurna, sazanta var mı?

Kâhya — Var efendim, sen buyur.

Göde — Emret çalsınlar.

Kâhya — (Evvulce susmuş olan saz-
cılara döner) çalınsın sazantalar.

(Bu sırada davul - zurna çalmağa, kadınlar oynamağa başlar. Arap, hiddetle meydana gelir. Elindeki tura ile bir kaç defa Göde'ye vurur. Göde ve oynayan kadınlar kaçırlar. Arap orta yerde dolaşır.)

Arap — Kâhya.

Kâhya — Buyur!

Arap — Çabuk bir sandalye.

Kâhya — (Gizir'e) Çabuk bir sandalye getir!

(Gizir, seyircilerden birini sandalye ola-

rak kolundan tutup meydana getirir. Arap, oturur, oturmaz sandalye altından kayar, Arap yere serilir. Halk güler. Tekerar ayağa kalkıp oturur.)

Arap — Gizir.

Gizir — Buyur efendim.

Arap — Arkamdan çık cızır, cızır.

(Gizir, isteği üzerine Arap'a da aynı şekilde nargile getirir, o da nargile içmeğe başlar, Kâhya'ya döner, sazantalar çalın-
sın, der.)

Kâhya — (çalgıcılara) başlayın, emrini verir.

Arap — Bana iki kız hazırla!

(Kâhya, sağa, sola bakar, kızları bulamaz. Seyirciler arasından iki çocuk yakalar, meydana getirir. Bu çocuklar zağar rolündedirler. Kâhya, onların önüne biraz yemek döker gibi yapar. Zağarlara "haydi, yürüyün, koşun, arayın, bulun!" diye seslenince zağarlar seyircilerin arasına girip çıkarlar. Nihayet kadınları bulunca havlamağa başlarlar. Kâhya ile Arap zağarların bulunduğu tarafa koşarlar. Zağarlara ikisi birden "bırak, bırak!" diye bağırır-
lar, kadınları bileklerinden tutup meydana getirirler.)

Arap — (çalgıcılara) çalınsın sazantalar, der. (Davullar çalar, Arap kızlarla birlikte oynamağa başlar. Bu sırada Göde çıkıp gelir, elindeki tura ile dolaşıp nâra atar, Arap'a bir kaç tura vurur. Arap bir tarafa kızlar bir tarafa kaçırlar.)

Göde — (Kâhya'ya) Nedir bu saz? Bu eğlence, keyif, sohbet ne? çabuk bana iki kız bul! Ben bir fate kaybettim, yok mu buralarda!

Kâhya — (Sağına, soluna bakınır, kızları bulamaz) varsa arayalım!

Göde — Çabuk bana iki zağar bul!

(Kâhya, zağar rolündeki çocukları halkın arasından yakalayıp meydana getirir. Göde, bunların karnılarını doyurur gibi yapar, yemek verir. Zağarlar yemek yerken hırslayıp birbirleriyle boğuşurlar. Bu sırada Göde her ikisine de birer tura vurur. "Yürüyün" diye bağırır. Zağarlar seyircilerin arasına dalıp kızları aramağa başlarlar, diz üstü çökerler, yeri koklarlar, burunlarını havaya kaldırır, kaba, kaba, gürültülü nefes ahırlar. "Fate" buraya işemiş diye bağırır.)

Kâhya — Öyle ise burda, yakındadırlar! (Zağarlar havlaya havlaya dolaşıp kız-

ları seyircilerin kucaklarında oturmuş oldukları halde bulurlar. Arap seyircilerin arasına girip kızın birini kaldırmak ister, kız kalkmaz!)

Arap — Niçin kalkmıyorsun!

Kız — Gizir üç sefer it gibi ulursa kal-
karım.

(Gizir, ağzını havaya kaldırarak üç defa ulur. Kız memnun olur. Diğer kız ve Arap meydana gelirler. Arap emir verir, sazlar çalınır, oyun oynarlar. Bu sırada Göde gelir, Arap kaçır, Göde kızlarla oynamağa başlar.)

Arap bir avucunda kül, silâh gibi omuzunda değneği, seyircilerin arasında sinmiş vaziyette Göde'ye nişan almıştır. Vurmak için fırsat bulamaz; seyircilerin arasından dolaşarak karşı tarafa geçer. Göde'ye yaklaşır; fakat seyircileri vurmak endişesi yüzünden bir şey yapamaz.

Göde, kızlarla oynarken göz ucu ile Arap'ı tâkip eder. Sonunda ikisi karşı karşıya gelirler. Arap, avucundaki külü "zum" diyerek Göde'ye savurur. Göde sırt üstü yere serilir. Arap, Göde'ye yaklaşır, elindeki değnekle Göde'nin karnına pat-küt vurmağa başlar. Etrafı dolaşır, tuhaf tuhaf bakınır. Sonra eğilip Göde'nin yüzünü inceler. Öldürdüğü adam kendi babasıdır.

Arap — (Kâhya'ya) Eyvah, gördün mü başıma geleni. (İki ellerini dizlerine vurarak) Vah, vah! Yetiş Kâhya! (İnlemeğe başlar.)

Kâhya — Hayrola, ne var?

Arap — Duydun mu, gördün mü olan işi! Bu yerde yatan babamdır! Babamı vurdum! (Kadınlara doğru yaklaşır) Fate, Fate, babamı öldürdüm!

(Kadınlar ağlamağa başlarlar. Cesedin yanına gelirler, yüzlerini cesede sürüp teessürlerini ifade ederler. "İkisi birden" (Vay babacığım bu da mı gelecekti başımıza) derler.

Arap — (Kâhya'ya) gelin, şu cenazeyi kaldıralım. Bir şey unuttuk, içinizde ağıt söyleyen yok mu?

Sıra ile ağıta başlarlar.

Arap :

Serin yavıllara göçtüğüm
Soğuk sularından içtiğim
Sakalığıma sıçtığım
Kaldırım şunu, kaldırım!

Kızlar :

Elâzığ ve Folkloruna Kısa Bir Bakış

Yazan : İsmet BARLOK

Mart başlangıcında, yolum Elazığ'a uzandı. Tarih ve folklor yönünden zengin bir belde olan Elazığ'ı görmek için kendi çapımda fırsatlar hazırlamıştım.

Ankara'dan sonra Anadolu yaylasında gerçek bir baharla kucaklaştık. Yollar, yeşil, nefis görünümlü, güzellikte eşsiz manzaraları ile, uçsuz bucaksız bir belde-nin ulaşımını tamamlıyordu. Kayseri'de Erciyeste kar vardı, bazen de yol boyunca yer yer küçük tepeler karlıydı. Tahminen Elazığ'a iki saat kala Fırat nehri başladı. Derin, yatağı geniş, suları boldu. Üzerinde zarif görünüşlü bir köprü vardı. Köprü başında bir Jandarma müfrezesi, köprüyü korumakla görevliydi.

Sağında oturan yaşlı bir beyden, ilk geldiğim bu yerler hakkında bilgi alıyordum. Yolculuk da insanlar arasında manevî bir köprüdür.

FIRAT HAKKINDAKİ EFSANELER :

Fırat köprüsü hakkında bir çok söylen-tiler vardı. Diğer adı "Murat köprüsü" idi.

Evimizin etrafı höyüklerce

Domuz gibi kutıklıca

Tavşan gibi bıyıklıca

Kaldırın sunu, kaldırın !

Arap :

İçerim bademi doldurun

Suğluyum beni öldürün

Şu Gödeyi ortadan kaldırın

Kalkın kızlar, kalkın!

Arap (Kâhya'ya) Bir hoca bul, bunu ka-dırsınlar.

Kâhya seyirciler arasından imamı ge-tirir. Arap, Kâhya ve bir kaç seyirci cena-ze namazına dururlar. İmam telkin verir.

"Köpoğlanın oğlu Osman

Kum kurşun, bam barut

Din tüfek, güm, güm!

der ve cenazenin karnına vurur. Göde'yi hep beraber kollarından ve bacaklarından tutup kenara bırakırlar.

Göde sağlık geçkini olmuştur. Nefes almağa başlar. Birden bire dirilip ayağa kalkar.

Arap, davullar çalınsin der. Birlikte cınarlar. Kızın birini Arap alır, ötekini Kâhya'ya verir.

Üzerinden geçerken ne dilerseniz oluyor-du. Ağzından ağıza dolaşan türlü efsaneler vardı. Bunlardan biri şöyleydi:

Nehir yakınlarında konaklamış bir O-ba beyi vardı. Yıllarca çocuğu olmamıştı. Bir çok adaktan sonra bir kız çocuğuna sahip olmuştu. Doğduğu günlerde her yıl kurbanlar kesiliyor, ve yemmeden Fırat nehrine atılıyordu. Çünkü, Oba beyi nehirin yanında konakladıktan sonra çocuğu olduğundan, bu nehirden gelen manevî kuvvetle çocuk sahibi olduğu iddiasındaydı.

Kız ondördüne girdiği zaman, babasının sürülerini güden, güzel çoban diye anılan oğlana âşık olmuştu. Durumu öğrenen Bey derhal çobanı kovalamıştı. Kız yataklara düşmüştü. Çoban çevreden gitmemiş, gün-düz saklanır, gece de kızla buluşmak için Oba çevresinde dolanırmış. Bir gün kızla buluşup kaçmaya karar vermişler. Nehir kıyısında buluşmuşlar. O zamanlar nehir üzerinde köprü olmadığı için, sallarla geçilir, veya az derin yerinden yürünürmüş.

Oğlan kıza kendisi ile gelmesi için son bir defa sormuş. Çünkü Oba beyinin ekme-gini yediğinden, onun hoşından korkar-mış. Kız ayak diretmiş. Sonunda nehir kı-yısına gelmişler. Oğlan kıza sırtına almış. Onların ufaklı akıllarınca, nehir her yerin-de aynı derinlikteymiş. Tasarladıkları bir yerden geçmek için yürümeye başlamış on altı yaşındaki Çoban.

Bir iki üç beş adım.. Sonra sular birden derinleşmiş. Gecenin mehtabında önlerini iyice görmelerine rağmen, sular bu iki genç vücutu koynuna alıvermiş. Kiminin riva-yetine göre, sular her ikisini de alıp gö-türmüştü, kiminin anlattığına göre, sular gençlere yardım etmiş, onları karşı sahile çıkarmış. Kızın altın gibi saçları varmış. Onun için nehrin suları altın sarısına bo-yanmış. Sonlarını bilen yok gerçek anlam-da.

İkinci bir Fırat efsanesi de :

Köprü başında gömülü olan yatacın hi-kâyesidir. Bu zat ermiş, zamanın ünlü a-zizlerinden birisiymiş, adına Hacı Mu-rat derlermiş. Nefesi kuvvetli, kudreti yaygın, sihiri yapıcıymiş. Askere giden yavuklusunun ardından deli olan, hasret

acisiyle şuurunu kaybeden bir kız, tepe-lerde tarlalarda dolaşır, Mehmedini çağı-rırmış. Bir gün yolu bu yatacın bulun-duğu yere düşmüş. Hacı Murat kızın haline acımış, onu yanına alıp günlerce bakmış. Efsunlamış. Fırat'ın suyundan kırk gün içirmiş. Okumuş, üflemiş. Kız sonunda iyi olmuş. Yavuklusunu askerden gelmeden, sa-pa sağlam olmuş.

Yolumuz yaklaşmıştı. İhtiyar dostum Diyarbakır'a gidiyordu. Teşekkür ederek Elazığ'a indim.

ELAZIĞIN TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ :

XIX ncü yüzyılda arkeolojik araştı-rmalarıyla ünlü Hommeire De Hell'in "Do-ğu şehirlerinin eşsiz örneği" dediği Har-puç, ortadan silinmiş yerini bugünkü Ela-zığ'a bırakmıştır.

Plânlı çalışmalarla bugünkü şeklini a-lan Elazığ, çalışkan Belediye Başkanla-rından Av. Fikret MEMİŞOĞLU'nun sa-yesinde, modern şehir seviyesine ulaşmış-tır. Burada, hizmetleri sayılmıyacak ka-dar çok olan merhum Fikret MEMİŞ-OĞLU'na rahmet dilemeden geçemiyece-ğiz. Bugün bakımlı bir Elazığ varsa, ta-şında, toprağında, dikili ağacında en çok emeği olan Memişoğlu'dur. Tarihi ve folk-lorik incelemelerinde, seils bir Türkçe ile bizleri aydınlatan Memişoğlu'dur. Onun ölümü hem millet için, hem de vatan için kayıptır.

İDARİ TAKSİMATI :

Doğu Anadolu yüksek yaylasının jeopo-litik ve ekonomik bakımlarından en önem-li parçalarından birini Elazığ teşkil eder. Murat suyu ile Fırat nehrinin gerçeveledi-ği Baskil, Mastar, Karaoğlan sıradağlarını ihtiva ederek, kıyıda Hazar Gölü (Gölcük) tabii güzelliği ile şehrin Güney Doğusunu süsler. Yüz ölçümü 9508 Km' dir. Civar şehirlerden gelen göçlerle nüfusu bir hayli artmıştır. Eski ismi Mezra olan Elazığ, Fırat'ın Murat suyuna karışan Harinket suyunun geçtiği Uluova'nın kuzey kenarın-da, Harput kalesinin kurulmuş olduğu te-pe eteğinde hafif meyillidir. Deniz seviye-sinden 1020 metre yüksekliktedir.

HARPUT TARİHİ :

Elazığ aşında Harput şehri üzerinde yükselmiş yeni bir şehirdir. Önce Diyarba-

kıra bağlı iken, sonradan mülki idare bir aralık Keban madenine nakledilince, Har-puç mahalli beyler elinde kalmıştır. Mah-mut II devrinin sonunda 1250 (1834) Doğuda islahata girilmiştir.

Elazığın tarihten önceki devirlerde bir geçmişi olduğu 1940 yılında Cip köyün-de bulunan (Küp Mezar) kalıntısından anlaşılır. Hititlerden evvelki kavimler ölü-lerini küpe koyup gömerlerdi. Burada yaşa-yanlar da aynisini yapmıştır. En eski sakin-leri Hurrilerdir. Bunlar Hititler ve Mısır-lılarla devamlı çarpışmışlardı. Hurriler yıkılınca yerine Hititler hakim olmuştur. O zamanlar yerli prensler de hüküm sür-üyordu. Buraya İşuva adını verdiler. Mer-kezleri Hatusa, bugünkü "Boğazköy" dü.

M. E. 9 ncü asırda Doğuda Urartu dev-leti kuruldu. Merkezi Tuşpa yani Van'dı. Çivi yazısı kullandılar. Sonunda Urar-tular Harputu ele geçirdi. Bu devirlere ait elan Harput kalesinde izler vardır.

Osmanlılardan önceki durum böyle iken, 1250 de Reşit Mehmet Paşa Harputta bir kaç ay ikamet etti. Sonra ovada bulu-nan Mezra'ya inip, burayı vilâyet ve Ordu merkezi yaptı. Kışla, hastahane, cepha-nelik inşa ettirdi. Diyarbakıra bağlı bir sancak 1292 (1875) de müstakil Mutasar-rıflık, 4 yıl sonra da vilâyet oldu.

Sultan Abdül Aziz zamanında da (1862) buraya Vali olarak İsmail Paşa tayin edilerek şehrin adı, Mamuretülaziz'e çevrildi. Yakın vakte kadar Mezra denil-di, sonra El'Aziz denilerek bugünkü ismi-ni aldı. Mezra Tarihte Ziraat Sahası an-lama gelir. Coğrafi Taksimatı ile 7 ilçe, 16 bucak, 603 köye ayrılmıştır.

HARPUT HÜKÜMDARI BALAK GAZİ:

1112 yılında Balak Gazi Harput hüküm-darı oldu. Kayı boyundan Artuk haneda-nına mensuptu. Âdil ve büyük bir kuman-dandı. Mardinden Halebe kadar uzanan bir devlet kurdu.

Hağlılardan 1122 yılında Urfa Kontu Josselin'i, 1123 de Kudüs Kralı Baudouin'i esir edip zincire vurdu ve ikisini de Har-puç kalesine hapsedti. Bu başarılarından dolayı Selçuk sultanı kendisini "Müslüman Orduları Baş Kumandanı" yaptı. Gazi un-vanını verdi. 1124 de Menbiç kalesini kuşatırken şehit oldu. Ondan sonra geçenler idareyi sürdürdüler.

HARPUT FOLKLORU

HARPUT AHENGİ :

Anadolunun halk deyişlerinden en güzel örnekleri Elazığ'da bulmak mümkündür. Folkloru bir hazinedir. Deyişlerde: Öz, şir, ahenk, müzik ve ritm bir araya gelince nefis deyişler çıkar. Beste ve güfteler Elazığ folklorundan ayrılmaz bir kaynaşmadır. Aşık - Maşuk - Can - Ten gibi.

Halk deyişleri, divanlarda; cönklerde dahi şairin yazdığı gibi muhafaza olmaktan çıkar. Başka bir yön ve şekil alır. Bir çok kişinin ağzından deyişleri dinleyip fikir edinilebilir. Hata ve yanlışlıklar da böylece beste ve nağmenin koinunda saklanıp durur. Bir iki örnek :

1 — Hoyrat :

Ne mest'im, ne mest'im !
Ne sarhoşum, ne mest'im!!
Her gören, bir hoş olur,
Seni görene mest'im...

2 — Değirmen Türküsü :

Değirmen sala benzer
Kız! dilin bala benzer
Terlemiş yanakların
Erimiş bala benzer.

3 — Koçaklama :

Mert dayanır, namert kaçar,
Meydan gümbür gümbürleir,
Şahlar Şahi divan açar,
Divan gümbür gümbürleir...

Harpur ağzında deyiş; ağır ve yüksek havalara söylenirken, dört perde üzerinden düzenli ses dalgalanmaları yapılarak söylenip bağlanır. Bu tip folklor müziğinde, ruhları dalgalandıran bir nağme kavsi, en çok Elazığ deyişlerindedir.

Tiz ve dik çıkış ve dalışlardan dolayı, ilk dinleyenler, bunları bir müddet yadırgasalar bile, kısa bir müddet sonra hayran kahırlar. Fakat; usulüne uygun bir çalan ve söyleyenden dinlemek şartıyla.

Yüksek havalarımızın aynı ayaktan gelen, kendi türküleriyle karıştırılıp söylenmeleri, (Müstezat) gibi bir makam kompozisyonu teşkil eder ki, doğru söylenirse bu düzene hayran olmamak elde değildir. - Bunları dış ülkelerde de yaygın hale getirmek mümkündür. - Nitekim: 1960 yılında İngilterenin LANGOLIN (LIANGOLLEN) kasabasında yapılan folklor yarışmasında türkü ve rakslarımız birincilik ve üçüncülük almıştır.

OYUN DEYİŞLERİ :

Harpur - Elazığ Folklor oyunları iki kısmıdır :

- 1 — Meydan oyunu,
- 2 — Oda oyunu,

1 — Coğunlukla meydan ve harmanlarda erkekler tarafından hâlaylar, ağırlama, üç ayak, Fatmalı, Köçekçe, avreş, bıçak, kalkan-kılıç, Tamzara ve güvercin isimleriyle oynanır. Deve oyunu ile Sipahi oyunu da vardır. Kalkan-kılıç ve Çayda Çıra da Güvey gezdirirken oynanır.

2 — Oda oyunları da kadın oyunlarıdır. Çayda Çıra, sudan geçirme, Urum kızı, çık-çiko, karşılama, çiftetelli, kadın bıçak oyunu, kama oyunu, yüzük oyunu, lele aşe, karakuş, kadın güvercin, şeve kırma oyunlarıdır. Hepsinin makamı ayrı olup, ayrı ayrı söylenişleri vardır. Ekseri Şirvan makamına girer. İçli ve neş'eli olarak ikkiye ayrılır.

Halk müziğinin zenginliği en bol belde-si Elazığ olduğu için, bir çok oyunlar buradan Anadoluya yayılmıştır. Orta Asya ve Güneyden gelme ve toplama havalara, peşrev, sonra ağır gazel (Ağır hava), ağır türkü, yüksek hava, oynak türkü (Halk dilinde buna Şıkıltım denir) olarak isim alır. Harpur müziği demek, içli bir ibadetin coşkunluğu demektir. Bestelerin yarattığı manevî coşkunluk gerçekten insanı maddî âlemden uzaklaşmaya zorlar. Söyleyene ve dinleyene bir uçuş hissi gelir. Bu anda istek ve işaret olmaksızın, içgüdü ile yüksek havalara yerli tabirle "Kaya-başı ve hoyratlara" geçilir. Bunlar dağdan dağa çarpan, dik ve tiz perdeden söylenen ezgilerdir. Dinleyen kendisinin yerden göğe doğru kanatlanmak üzere olduğunu hissedir.

Meselâ "Beşiri" makamını alalım. Rast faslına benzeyen bu makama başlanırken, makama âşına okuyucu, sazın Beşiri ayağı tutması, yani peşrev yapması ile gazele başlar. Bu gazeller "nefesler" dir. Gazeller 4 perdeden söylenir. Birincisine "Pes perde", ikincisine "Üst perde", üçüncüsüne "Tiz perde", dördüncüsüne "Düz perde" veya ikinci ismi ile "bağlama perdesi", denir. Bunlar Harputdaki perde adlarıdır.

Halk dilinde :

1. Perdeye "Başlaması", 2. Perdeye "Aşması", 3. Perdeye "Çıkması", 4. Perdeye

ARAŞTIRMALARI

"Yıkması" denir. Her perde bir gazelin 2 mısraı ile söylenip diğer perdelere geçer. Her perde değişikçe ara nağme de, melodi bakımından da farklı nağmelerle çalınır söylenir. Bu incelikleri bilen bugün çok azdır. Burada : Şükrü Canaydın, oğlu Mevlüt Canaydın, Klarnetçi Adalet, Sazcı Hafız Osman Bey de okuyucu olarak anılabilir.

Gazelden sonra, ahenge devam edilir. Harpur ağzı ve tavri ile solo olarak makamın "Kayabaşı" sı söylenir. Halk arasında buna "Beşiri Hoyrat" denir. Bitiş kısmında, çok neş'eli ve hareketli şıkıltılara geçilir.

Daha sonra kendisine has özellikleri içinde müstezat söylenir. Bu isim nazım tarzından alınmadır. Bunlar son yüz yıl içinde yakılan türkülerdir. Daha önceki yüzyıllara ait türkülerin kaybolduğunda tereddüt edilmemelidir. Adı, gazel olmakla beraber, her makamdaki ağır havanın, İstanbul gazelleri ile hiç bir ilgisi yoktur. Ayak besteleri ara nağmeleri ve gazellerin söyleniş tarzı, tamamen bu beldeye has özellikler taşır.

1937 yılında Elazığ şerefliendiren Atatürk için Halkevinde yapılan folklorik toplantıda, Hafız Osman Bey, rahmetli Mehmet Akar tarafından söylenen havalara arasında divan ve nevrüz büyük bir dikkati çekmiştir. Atamız tekrarını istemiş, sazcuların yanına giderek tebrik etmiştir. Bestelerin kime ait olduğunu soran Atatürk, bunların isimsiz Ata yadigarları, folklor mahsülleri olduğunu öğrenmiştir. Bir rivayete göre, bu ağır bestelerin Artuk oğulları ve Uzun Hasan'ın Harput'taki saraylarında mehter takımları tarafından çalındığı, binaenaleyh Horasan erlerinden miras kaldığı merkezindedir.

Harpur köylerinde en başta gelen çalgı davul - zurnadır. Ancak Harputta kartal kemiğinden yapılan ve flüt sesi veren "Çırtma" ile tef, şimdi bunun yerini tutan gurnata (klarnet) ve dönbeke (darbuka) vardır. Kadın sesi ve define : Emine, Şefika, Güllü, Arışlerin Nadire, Deli Sündüz, Ayşe, Pakize, Sıdika zikre şayandır.

TÜRK FOLKLORUNDA ELAZIĞIN YERİ :

Türk tarihinin en canlı ve eski izlerini saklayan Harpur çevresi yüz yıllar bo-

yunca zengin bir folklor hazine olmuştur.

Doğuda ve Güney Doğuda Türk ruhunun en temiz heyecanlarını şiir ve beste halinde dile getiren folklor müziğinin merkezi Harput'tur. Burada şiir ve müzik birbirinin içinde girift durumdadır. Aşğıdaki deyiş Türk dilinin ifade gücünü dile getirir.

Ayrılmışım eşimden,
Eşimden yoldaşından
Master dağı ben miyim?
Duman gitmez başımdan.

ÇAYDA ÇIRA OYUNU :

Çayda çıra, düşünlerin sembolik oyunudur. Küçük şamdanlar içinde muımlar yakılır, avuç içine alınır, bunlarla oynanır. Oyuncular çalınan müziğin ahengine uyarak dönerler. Şamdanları da elden ele do-laştırırlar.

Çayda çıra türküsü :

Çayda çıra yanıyor,
Humar göz uyanıyor,
Fitil çifte yara bir
Yürek mi dayanıyor ?

Çayda çıra yakarım,
Yar yoluna bakarım,
Bir yüz görümlüğüne
Beşibirlik takarım.

Bugün, Harpur ancak kalesi ve Buzluk'ları ile hatırlanıyor. Yazın sıcak günlerinde, Harpur buzluğunda lüle lüle buz sarkar. Buz mağarasına girerken, soğuktan korunmak için, oralılar sırtınıza kalın bir giyecek verirler.

Elazığ, Doğunun folklor ve kültürüne açılan zengin bir kapıdır.

İstifade Edilen Kaynaklar :

1. Elazığ'dan Yeşil Bir köşe : Eski Belediye Komiseri Şefik ALKAN,
2. Resimli Bilgi Ansiklopedisi,
3. Harpur Hükümdarı Balak Gazi : Nurettin ARDIÇOĞLU,
4. Harpur Tarihi : Nurettin ARDIÇOĞLU.
5. Harpur Ahengi : Av. Fikret MEMİŞ-OĞLU,
6. Türk Folklorunda Elazığın Yeri : M. Nuri GENÇOSMAN,
7. Dünkü, Bugünkü, Yarınki Elazığ : Elazığ Kültür Derneği,
8. Elazığ'da Çayda Çıra : Elazığ Kültür Derneği.

Halk Oyunu Grupları :

İhsan Mermerci Lisesi Halk Dansları Çalışmaları

Yazan : Çora HİNÇER

Zeytinburnu İhsan Mermerci Lisesinde Halk Oyunları başarılı bir şekilde ele alınmıştır. Okul Müdürü Bedi Kılıç'ın milli danslarımıza verdiği kıymet bunda baş â-mildir. 1961 - 1962 ders yılında Kars oyunları ile başlayan çalışmalar, her sene yur-dun çeşitli bölge oyunlarının ilâvesi ile bu-günkü üstün seviyesine ulaşmıştır.

Çalışmaları değerlendirmek için yapılan çeşitli seyahatler okulun ismini Halk O-yunları alanında iftihar edilecek bir sevi-yeye yükseltmiş, memleket ve dünya ça-pında bir şöhrete eristirmiştir. Bu arada Türk Folklorunu ve Danslarını tanıtmış, sevdirmiş ve yaymaya muvaffak olmuş-tur. Sistemli ve ciddi çalışmalarının se-meresini çok kısa bir zamanda değerlen-direrek 1962'den itibaren Türk Ticaret Bankası'nın Folklor Festivallerinde üç ke-re üst üste en başarılı ekip olarak tema-yüz etmiştir.

1962 - 1963 yılının ilk yurt dışı teması, Milletlerarası İstanbul 63 Posta Pulları Sergisi (İlk Türk Pulunun 100. senesi) do-layısıyla olmuştur.

Bu arada Efes, Erdek Festivallerine iş-tirak etmiş, böylece yurt içinde de kendisini tanıtmıştır. 1964-65 senesinde yurt içinde 27.3.1965 de İstanbul Erkek Lisesi Folklor Günü, 15.5.1965 de Kemah ilçesi Bozoğ-lak Bucağı Seringöze Köyü Kalkındırma Derneği yararına, 30. 5. 1965 de P.T.T. Mensupları ve Emeklileri Cemiyeti adı-na, 12. 6. 1965 de de Alanya'da gösteriler yapmıştır.

YURT DIŞI GEZİLERİ :

16 temmuz 1965 tarihinde İsveçte Asele şehrinde yapılan festivalde 29 millet için-de Dünya İkincisi olmuş, gümüş plâket üzerinde kırmızı ve altın ile işli bir şilt almıştır.

Zeytinburnu İhsan Mermerci Lisesi Halk Oyunları Grubunun Erzurum Topluğu.

ARAŞTIRMALARI

Aynı okulun Kars - Azeri dans topluluğu bir gösteri sırasında oyunlarını oynarlarken

Bu arada Türkiyeyi en iyi şekilde tem-sil etmiştir.

2.5.1965 Die Freiheit, 18.5.1965 Asele Marknad, 22.5.1965 MYA Norland, 25. 5. 1965 Lördagen ve 11.5.1965 T. li Mitt Wodi gazetelerinde grubun uzun uzun methiye-leri yapılmıştır. 28 temmuz 1965 - 18. ağustos 1965 de Almanya'da Arbeiterwohl-fahrt (Türk - Alman işçilerinin kurduk-ları cemiyet) yararına, Türk işçilerinin mo-ral takviyesi için çok başarılı gösteriler yapmışlardır. 19 şehir ve kasabada Münih, Stuttgart, Kassel, Alsdorf, Ludwigscha-fen, Köln, Könhengl, Adbach, Duisburg, Essen, Wuppertal, Bochum, Dortmund, Han nover, Branschweig, Hamburg, Kiel, Lubeck, Berlin, Allendorf, Frankfurt şehirlerinde de halk danslarımızı tanıtmışlardır. İşçileri-mizin sevinç gözyaşlarıyla, Almanların tak-dirleriyle karşılanıp uğurlanmışlardır.

Okulun Halk Dansları Grubu, 1965 - 1966 da yıllık büyük gösterisini Beyoğlun-da Yeni Tiyatroda vermiştir. Aynı yılın

Kurban Bayramında Almanya'dan davet almış, orada yaptığı gösterilerde, cenu-bun cenneti olan bu beldeye kendilerini kabul ettirmiş, sevdirmiştir.

Grup, 25 Nisan 1966 günü 1200 turisti Türkiye'ye getiren France gemisinde gös-teriler yapmış, çok beğenilmiştir. 6 ncı Antalya Müzik ve Tiyatro Film Festi-valini folklor yönünden temsil etmiş ve altın portakal ödülünü almıştır. Aynı yıl Silivri Yoğurt Festivaline bütün oyunla-rı ile iştirak etmiştir.

15 temmuz 1966 - 21 temmuz 1966 da Bel-çika'da Schotten'de yapılan Festivalde, 18 temmuz 1966 Manndag, 23 temmuz 1966 Zaterdag, 3 ağustos 1966 tarihinde Brük-selde tarihi Grand Plase'da 5000 Turiste çok başarılı bir gösteri yapmış ve Brükselin hanım Belediye Başkanı tarafından ilti-fat yağmuruna tutulmuşlar, isimlerine bir kokteyl parti tertiplenmiştir.

Hollanda Goes şehrindeki Festival es-nasında 23 temmuz 1966 T. li Zaterdag,

27 temmuz 1966 T. li Provinciale Zeccourant, 27 temmuz 1966 T. li Daglad de stem woensdag, 28 temmuz 1966 T. li Provinciale Zceenwse Courant gazeteleri methiyelerle dolup taşmış, bu beldeyi kendilerine aşık etmişlerdir. 22-29 ekim 1966 da Bursa Kılıç Kalkan ekibi ile birlikte Almanya' da Köln şehrinde Cumhuriyet Bayramına katılmışlardır. Türk işçilerini vatanlarının hissettirmek için coşmuş ve coşturmuşlardır.

1966 - 1967 de ilk önce Tıp Fakültesi Çapa Kliniğinde yatan hastaların morallerini takviye için gösteriler yapmışlar, hastalara unutamayacakları bir gün yaşatmışlardır. 13.2.1967 tarihinde yıllık gösterileriyle İstanbulluları hayran bırakmışlardır. 20 Mayıs 1967 de Spor ve Sergi Sarayında Ataya İthaf, Ata Gecesi tertiplenmiş, Ata'ya lâyık çocuklar olduklarını ispat etmişlerdir. Fatih Anıtları Yapıtırma Derneği yararına 28 Mayıs 1967 de Rumeli Hisarında gösteriler yapmışlardır. 10. 9. 1967 tarihinde Balıkesir'in Susurluk kazasında Şiir ve Kültür gecesinde çok başarılı folklor gösterileri yaparak kendilerini, bu beldeye tanıtmışlardır. 15. 9. 1967 de ise Bursa Atçılık Bayramında başarılı bir şekilde oyunlarını sunmuşlar, seviricileri haz içinde bırakmışlardır.

1968 Meksika Olimpiyatları için yaz aylarında Türkiye'ye gelen Madam Amelia Hevnandez, Olimpiyatta oynayacak ekip olarak İhsan Mermerci Lisesini seçmiş ve Okulun Folklor Gurubundan Güngör Kekeç'i Meksikaya davet etmiştir. Olimpiyatlarda açılan müzeye konulmak üzere en güzel Millî Kıyafetlerimizin hazırlanarak Meksikaya gönderilme işini üzerine almış ve bunları hazırlayıp Meksika'ya National Olympic Committee'ye 27 Eylül 1967 de Güngör Kekeç eliyle teslim etmiştir.

Grup, Cezayirli Gazi Hasan Paşa İlkokulunun Resim, Tiyatro, Sinema ve Folklor Festivalinde Folkloru temsil etmiş, en beğenilen kol olmuştur.

1967 - 1968 senesinde dış temasları, yol parası verilmediği için, olmamıştır. Yaz aylarında Folklor Grubu Büyük Çekmecedeki 1 inci deniz kampına çıkmış, yetişen yeni elemanların eskilere iltihakı sağlanmıştır. 13 mart 1968 de büyük gös-

terisi Spor ve Sergi Sarayında yapılmış ve başarılı olmuştur. Büyük Türkiye gecesine ise Türkistan ekibi ile katılmışlardır. 22 nisan 1968 de Kızılayın 100 üncü senesinde Dolmabahçe Sarayında seçkin misafirlerle çeşitli bölge oyunlarımızı takdim etmişler, meşhur yıldız Gina Lolobrigida'nın "salonda iki şey muhteşemdi, birisi avize, ikincisi Folklor Grubu" iltifatına mazhar olmuşlardır. 23.3.1968 de Teyfik Sağlam İlkokulu Fakir Çocukları Koruma Derneği yararına da bir gösteri yapmışlardır. 10. 8. 1968 de Türk Arnavut Kardeşliği Yardımlaşma Derneğinin dispanseri yararına düzenlenen vapur gezisi gösterileriyle misafirlerin takdirini kazanmışlardır.

1968 yazında Şile'nin Ağva (Yeşilçay) kazasında Ortaokul Yapıtırma ve Onarma Derneği yararına, ayrıca ağustos ayında da Bakırköy Osmaniye İlçesi Hipodrumunda İtfaiyeciler Bayramı dolayısıyla gösteri yapmışlardır.

3. 8. 1968 tarihinde Yaz Deniz Kampı, Büyük Çekmece'de ikinci defa açılmıştır. 15. 9. 1968 de Bursa Atçılık Bayramı dolayısı ile Bursalılar İhsan Mermerci Lisesi Folklor Grubunu tekrar seyretmekten zevk duymuş takdir etmişlerdir. Grup Uludağ ve Yeşil Bursa Ovasını çınlatmıştır. Onun akabinde Eskişehir Mahmudiye Harası Atçılık Bayramına davet edilmişler, oradaki seyirci ve davetlileri de kendilerine hayran bırakmışlardır. Aynı ay içerisinde ikinci defa Eskişehir'e 13. 11. 1968 de Hastaş Kültür Festivaline davet edilmişler, orada da alkışlarla karşılanmış ve hayranlıkla seyredilmişlerdir.

1969 yılında kendilerini seyretmekten bıkmayan Bursalılar, Bursa Atçılık Bayramına tekrar davet etmişler ve orada yine takdir ile karşılanmışlardır. Bursa Atçılık Bayramının akabinde Eskişehir'in Mahmudiye Çifteler Harasına yine davet edilmiş ve yaptığı gösteriler neticesinde sıcağın alâkalarını toplayıp İstanbul'a dönmüşlerdir.

1969 ekim ayında Zeytinburnunda bulunan Göçmenler misafirhanesinde gösteriler yaparak Türkistan'dan yeni gelen vatandaşlarımıza moral vermişlerdir. Bu gösterilerden sonra 9. 11. 1969 pazar

Tohum Bırakma

Yazan : Mustafa TURAN

Köylerimizde yaz çalışmalarının başlangıcı tohum bırakmakla başlar. Karlar yerden kaybolunca köylüler de çift takımını hazırlama, modgam bulma ve yavaş manlarla sözleşme işlerini bitirmiş olurlar. Uzun süren kış aylarında içerde kalmış olan koşu hayvanlarını hamdan çıkarır (bir iki gün azar azar koşturarak abştürmüş olurlar) ve ilk tohumu atmak (Tohum bırakmak) için hazırlıkları tamamlanmış olur.

Köyde ilk tohum bırakacak kimse sınanmış kişilerden olmalıdır. Geçen yıllarda ilk defa tohum bıraktığı için havalar bereketli gitmişse bunlar sınanmış kişilerdir. Bunun için herkes ileride herhangi bir olağan zararın kendisinden gelmesini istemez ve bu zandan da oldukça kaçınmak isteyenler çoktur.

Köylü hangi gün tohum bırakacaksa onu önceden kararlaştırır. Duasını yaptıktan sonra uğuru belirlenmiş kişiler tarafın-

günü Derince'de Hastaş A. Ş.'nin temel atma töreninde gösteriler yapmışlardır.

2. 12. 1969 Tarihinde Orta Doğu Teknik Üniversitesinin düzenlediği Orta Öğretim Folklor Şenliğine İstanbul'u temsilen davet edilmiş ve Üsküp oyunlarıyla Festivalin en beğenilen grubu olmuştur.

1969 yılı Büyük gösterilerinin birini Şan sinemasında birini de Edebiyat Fakültesi Konferans salonunda yapmışlar, büyük ilgi ve takdir toplamışlardır.

Bu yılın ilk büyük gösterisini 23 ocak 1970 cuma günü Spor ve Sergi Sarayında yapmış, Kars, Artvin, Gaziantep, Türkistan, Üsküp, Erzurum, Bitlis, Kuzey Kafkas ve Elazığ halk oyunlarımızı oynamışlardır.

Son olarak nisan 1970 de İzmir'de yapılan Liseler Arası Folklor yarışmasına iştirak etmiş, geniş takdir toplamıştır.

Zeytinburnu İhsan Mermerci Lisesi'nin her yıl değişen öğrenci kadrosuna rağmen 10 yıldan beri yurd içinde ve dışında parlak sonuçlar elde eden okul müdürü Bediâ Kılıç'ı, yardımcılarını ve grup elemanlarını tebrik ederiz.

dan tohum bırakılır. Her aile haftanın hangi günü kendisi için iyi tanınmışsa o gün tohum bırakır. Tohum bırakma genellikle öğle veya ikinci namaz kılındıktan sonra yapılır. Ekilecek buğdaydan bir miktar alınarak bir kap içerisinde cillenmeğe / çimlenmeğe bırakılır. Ekim bitinceye kadar bekletilirse havalar yağmurlu gideceğine inanılmaktadır. İlk gün tohum bırakıp evine dönen macgala / (Sabanın macını tutan) gizli su serpilirse o yıl havalar yağmurlu gider kanısı vardır.

Tohum bırakmada yılın sayılı günleri de hesaba katılmaktadır. Yayla yerlerde karlar her nekadar erken kalkarsa kalksın eski hesap martın on yedisinden önce buğday ekmeğe tecrübeli çiftçilerce iyi görülmez. Bugün halk takviminde KURDOĞ-LUNUN KAYADA KALDIĞI gündür. On yedi martı on sekize bağlayan gece kürd-oğlu kayalıkta kalmış ve indirilmesine imkân bulunamayınca halk merak etmiş ve babasını teselliye çalışmışlardır. Babanın cevabı şu olmuştur. "Bu gece yarısına kadar hava soğuk olacaktır, oğlan o vakte kadar donmazsa ondan sonra hava ısınır ve bundan sonra sıcak başlar." Neticede babanın dediği gibi çıkmıştır.

Çiftçilerimiz arasında yaygın olarak bilinen bu olaydan evvel ekilen buğdaylarda kör hastahğı görülmektedir. Soğuktan ve dondan ileri gelen bu hastalıktan her çiftçi endişe duyduğu için hesaplamayı günününe takip ederler.

Tohum ekimi bittikten sonra evine dönen macgal, sabanın demirini aile başkasının önüne atarak "Düşmanın ömrü bu kadar olsun" der ve bahşış bekler. Aile başkanı da memnuniyetini bildirir ve bahşışler verir. Tohum ekimi böylece bitmiş olur.

Köroğlu Anlatımlarında Deyimler, Atasözleri, Tekerlemeler

Yazan : Nejat BİRDOĞAN

Üzerinde her halk bilgisi yazarının söylediği, ününün Afganistandan Trakyaya dek yayıldığı, her Türk ve Kafkas elinin kendisine mal ettiği ulu destan kahramanı Köroğlu hakkında Doğu Anadolu'nun kuzey kesimlerindeki uzun yılları bulan derleme ve çalışmalarımızdan bir bölümü okuyucularımıza aktarmak istedik.

Halk bilgisi alanın yıllardır kendisine çeken Köroğlu'nun kişiliği, edebiyat bakımından olmasa bile tarih ve bilhassa sosyolojik yönden her gün biraz daha karanlığa gömülmektedir. Bu alanda Köroğlu kişiliğinin temsil ettiği fikirlerin nitelik bakımından ayrı oluşu veya ayrı gösterilmek istenishi de önemli bir neden olarak Rus ve Türk halk bilgisi yazarlarının görüş ayrılığına etkili olmuştur. Bütün Kafkasya alanlarında at oynattığı ileri sürülen Köroğlunun Sovyet anlaşması içerisine giren her yazar tarafından yöneticilere (ağa, bey, paşa, padişah) başkaldıran bir kahraman olarak nitelendirilmesi, O'nun bir tek ulus malı olarak değil de birçok ulusların (Kürt, Türk, Çerkez v.b.) malı olarak gösterilmesi bugünkü Rusya yönetimi fikir ve iddialarının normal sonucudur. Oysa ki Köroğlu kişiliğinde Rusya fikirlerinin aksine bir mazlum ulusun dış şer güçlerine karşı ayaklanışını ve karşı duruşunu görmek isteyenler de olduğundan bu fikir çarpışmaları arasında Köroğlu kaybolup gidecektir. Toplum hak-sızlığının giderilmesinin yanısıra dışarıdan gelecek kültür ve bilhassa din emperyalizmine karşı ayaklanan bir ulusun serüvenlerinden doğmuş olacak hikâyelerin Köroğluna konu olması daha akla yakın belkilerdir. Yalnız halk derlemelerinin, derleyenin anlatma gücüne güvenilerek verilmesi ve bunların yanısıra Türk halk-bilgisi alanında Köroğlu destanına parmakla gösterilecek kadar az eğilinmesi, Köroğlumu bizden çekip almış, bir Sovyet misyonunun örneği haline getirmiştir.

Öyle ki, Anadolu Köroğlusunda dil, kültür ve coğrafya olarak destanın ruhu ile hiç ilgisi olmayan Bolu çevresi ön plâna çıkmış, gerçekler geride kalmıştır. Türk lehçelerinin tarih değişimlerinin kaçınıl-

maz sonucu olarak birbirine uzak kalışı yüzünden Çengli (dumanlı-puslu) bel, ÇAM-LIBEL şekline girmiş, "Keçel Hemze'nin Gırat'ı Öğrülmesi" kolunda karşımıza çıkan Erzincanlı BOLU Beğ, Bolu ilimin Beği olarak anlaşılmıştır. Bu örnekler sayılamayacak kadar çoktur.

Ancak ne olursa olsun Köroğlu destanına, destanın özündeki kültürün yaşadığı yerlerde yapılan derleme ve çalışmalarla gerçeklik verilebilir, kanısındayız. Destanın neresinden bakılırsa bakılsın, halka özgü bir olağanlık görülmektedir. Bundan kaçmaya, birşeyler eklemeye imkân yoktur. Öyle ki sözünü ilerilerde edeceğimiz Himmet Alizadenin ünlü toplamasında Sovyet yönetimini hoşgörterir eklemeler hemen göze çarpmaktadır.

Bu arada Türkiyedeki son kitap yayınlarına da bir dokunmak yerinde olacaktır. Son birkaç yılda Köroğlu ile ilgili iki kitap yayınlandı. Birisi İş Bankası yayınlarında çıkan Ferruh Arsunar imzalı, daha çok güney illerimizin ve müzik yönünün ağır bastığı bir kitap. Ne olursa olsun, bu illerdeki Köroğlu havalarının tesbiti ve değerlendirmelere yer vermemekle beraber, derlemelere uyuş bakımından övülecek bir kitap. Bu Köroğlu çalışmamızda ayrı bir yer tutacak. Diğeri ise radyolarımızın "Arkası Yarın" programlarında işlenen Köroğlu parçalarının kitap haline getirilmiş, Yaşayan Köroğlu çalışmalarının halk bilgisindeki ana hatlar gözetilmeden kitap haline getirilmiş, Değişlere çok az yer verilmiş. Destan birtek parçadan ibaretmiş gibi gösterilmiştir. Bu arada ünlü halk anlatıcısı Yaşar Kemal Ustanın da "Üç Anadolu Efsanesi" kitabındaki, Köroğlunun Ortaya Çıkışı, parçasından söz edelim. Denebilir ki anlatım güzelliği bakımından Yaşar Kemal'in en başarısız bir çalışması olmakla beraber bir emek sonucudur. Ancak iddia edildiği gibi Güney illerinin havasını taşımamaktadır. Yaşar Kemal bir gazete tefrikası olarak yaptığı bu çalışmada, uzun yılların emeğini de verememiştir. Bir ayrılık vardır. Faydalı olabilir. Kitabın sonundaki deyişler bir Köroğlu kaynağı olamaz.

ARAŞTIRMALARI

Yukarıda dokunduğumuz konuları Üst Vangözü, Kars, Erzurum, Artvin dolaylarında yaptığımız çalışmaları değerlendirirken daha derinliğine vermeğe çalışacağız. Şimdilik bu çalışmalarda gene kısa sözdedip, konumuza girelim. Azerbaycandaki çalışmalardan Himmet Alizadenin yaptığı tesbitlerin son baskıları, Veli KHLuflu'nun değerli çalışması, İran baskılı Himmet Alizade havası taşıyan; fakat hikâyelerin akışı olarak ayrı özellik taşıyan (ilk ve son 3 sayfa düşmüş) bir kitap, Kerkükte derlenmiş bir elyazması (2 hikâye). Türkiyede bu konunun edebiyat ve tarih akımı olarak sözedildiği her yazı elimizde iken derlemelerimizi yaptık. Bu derlemeler Türklemelerimizi yaptık. Bu derlemeler Türkmenin iki-üç ağzını taşıdıktan başka, Muğenin (VAN) Bergiri yöresindeki Brükani Kürt aşiretlerinin içerisindeki Türkçe Ancak bu hikâyelerdeki deyişlerin Türkçe olduğunu ve kürtçeleştirmek gibi bir emeğe de başvurmadıklarını gördüm. Yalnız destanın düz-deme kısımları Kürtçe idi. Biz Köroğlu kollarından 21 tanesini tam anlamıyla derledik. Ancak bazı kollar bazı anlatımlarda farklılık taşıyordu. Bunlar çalışmamızda dipnotu olarak yer alacaktır. Şimdi konumuza girerek bulabildiğimiz deyim, atasözü ve tekerlemeleri anlaşılmayan yerlerde anlamlarını da vererek aktaralım.

1 — Gıpında can çürüttüm. İlan kimi ga-bir goydum.

(Köroğlunun ortaya çıkışında karşılaştığımız bu söz Köroğlunun babası tarafından Hesen Han'a söylenmiştir. Vücutum senin hizmetinde çürüdü. Yılan nasıl bir evi kendisine yer tutarsa ben de öyle ettim.)

2 — Bizimki bele gelip. İndi ki Menim gözlerimi bu taylara güymet eledin.

(Aynı koldan. Gene Köroğlunun babası Ali'nin sözü. Bu, benim kaderimdir. Sen bu atlara karşılık benim gözlerimi eş ettin.)

3 — Senin gısasını yerde goymanam. (Aynı koldan. Huruşan Ali (Rövşen) nin babasına deyişidir. Senin öcünü mutlaka alacağım.)

4 — Garışkanın sayı vardı. Goşunun sayı yok idi.

(Çeşitli kollarda. Aşığın anlatışıdır. Asker o kadar çoktu ki karınca sayılır, asker sayılmazdı.)

5 — Geçene güzeşt deyeller. (Anadolu konuşmalarında - geçene ma-ni derler-in karşılığı. Çeşitli kollardaki konuşmalarda geçer.)

6 — Men deliden öğüt size, Haddini aşmamak gerek.

(İlk koldan. Köroğlu demelerinde bu öğütlere sık sık rastlanacaktır. Buradaki deli-sözü, yiğit anlamındadır. Doğuda Erzurum ağzında keleş diye geçecektir.)

7 — Garinene bir gursaçımı uzadıp göğün üstüne yeddi galeme, yeddi zinet vurdu.

(Köroğlu'nun İstanbul Seferinden. E-bem kuşağının tasviridir.)

8 — Önce atın sağ elini, sonra sol elini nalladı, Ayakları sıra gelende...

(Bu kısım belki konunun içine girmez. Ancak atın ayaklarının yerine önlere el denmesinin yeniliğini anlatmak istedik.)

9 — Az getti, çok dayandı. Çok getti, az dayandı.

10 — Paşa cinli olup cin atına mindi. (çok kızma anlamına.)

11 — Başına bir alma, üzerine bir üzük koydular.

(Demircioğlu Kolundan. Giyyom Tel efsanesinden alındığı elbetteki iddia edilemez. Ancak nerede olursa olsun yüreklilik sınağından geçirilecek bir kişiye uygulanan bu şekli ilginç olduğu için yazdık.)

12 — Yel oldu yolda esti. Yolun damarın kesti.

(Çok hızlı gidişin anlatımıdır.)

13 — Acıktın çobana, yoruldu sarbana.

(Sarban, gölgelik yer demektir. Çobanların merhametli oluşunu da gösterir.)

14 — Köroğlu yola nâbelet, Onlar belet. (Bir anlatım özelliğidir. Köroğlu yola çıkmadı. Onlar çıktı.)

15 — Erep atın üstünde misri kılınc destinde; tülek terlan şestinde; binbir canın gastinde.

(Turna Teli kolundan. Ayvazın anlatılışdır.)

16 — Bağdat bağlarında hurma sayılar. Deli sayılmaz.

17 — Dâva defterinin binbir fend felini sine davta etmişti.

(Savaş ve hile alanındaki ustalığı gösterir.)

18 — İlanı Seyyit Emet eliyle tutmak

Araştırmalar :

Afyonkarahisar Hamamları

— II —

Yazan : İrfan Ünver NASRETTİNOĞLU

KAPLICALAR :

Afyonkarahisar kaplıca bakımından zengin bir il'dir. İl sınırları içerisinde pek çok kaplıca vardır. Bu itibarla Afyonkarahisar'a "Kaplıcalar İli" demek gerçeği yansıtmak olacaktır.

Afyonkarahisar kaplıcalarının en önemli ve yurt içerisinde en çok tanınmış olanı Gazlı Göl ve Hüzaî Kaplıcalarıdır. Bunların dışındaki, Gecek, Ömerli ve Kızıl Kilişe Kaplıcaları da geniş çapta yerli turist çekmektedir.

Afyonkarahisar Kaplıcalarının çeşitli efsaneleri vardır. Bu efsaneler içerisinde en ilginç olanı, Gazlı Göl'le ilgili olanıdır. Bilindiği gibi Gazlı Göl Türkiye'nin en meşhur ve en sıhhi Maden Suyunun çıktığı yerdir. Halen Kızılay Genel Müdürlüğünün işletmekte olduğu Karahisar Maden Suyu ve Tabii Sodası Fabrikası, Kızılay ve dolayısıyla Afyonkarahisar için büyük gelir kaynağıdır.

Bu arada, ilginçliğine değindiğimiz Gazlı Göl efsanesini de gelecek yazımızda vereceğiz. Efsaneyi konu içerisine almakla

Afyonkarahisar hamamlarının değerini daha iyi tanımlamış olacağımız kanısındayız.

EFSANE :

Bir varmış bir yokmuş. Tanrının günü darıdan çokmuş. Günler ayları, aylar yılları kovalamış. Gelen zaman, geçen zaman içinde devletler kurulur, devletler yıkılır. Bir zaman Batı Anadolu'da bir devlet kurulmuş. Gelişmiş büyümüş, serpilmiş. Ege kıyılarında Afyon taraflarına dek sınırları uzanır olmuş. Bu zengin ülkenin elbet kralı da zenginleşmiş. Odalar dolusu altın, inci, yakut, zümrütün sahibiymiş kral. Ama tüm mutluluklar bir arada gelmezmiş kişilere. Bunca zenginlik içinde yüzen kralın oğuldan, uşaktan yana yüzü gülmemiş.

Zaman geçip gidermiş. Kral gece gündüz bir evlât dileğinde bulunmuş. Gel zaman git zaman kralın bir kız çocuğu dünyaya gelmiş. Nur topu gibi bir kızmış. Güldüğü zaman yanağında güller açar, ağzından inci saçarmış. Bu suna gibi, turna gibi kızı sarayda saldıkkça kralın keyfi bir kat daha artarmış. Alabildiğine mutluymuş

ARAŞTIRMALARI

kral.

Ne olmuş nasıl olmuş bilinmez, bir büyük dert saraydan bu neşeyi silmiş süpürmüş. Neşe, yerini üzüntüye, gülüş ağlayışa terketmiş. Nar tanesi, nur tanesi biricik kızda çıbanlar çıkmaya başlamış. İyileşmez cinsinden, sulu çıbanlarmış bunlar. Zamanın hekimleri ne yaptılarsa iyileştirememişler. Çıbanlar gül gibi kızın bütün vücudunu sarmış. Kız çirkinleşmiş. Kar gibi teninde vicık vicık yaralar belirmiş.

Bir yandan çirkinlik, bir yandan ağrılar, sancılar ve acılar o turna gibi kızın aklını başından almış. Saraya, sokaklara sığmaz olmuş. Yollara düşmüş. Ağlıya bağıra; dağ, bayır demeden gezer olmuş.

Dertli kral ondan da üzgün ondan da dayanılmaz acılar içinde ağlar dururmuş. Bir kaç askerine kıza görünmeden gözcü olmalarını buyurmuş, kıza kurt kuş yemesin diye. Kız gider, gözcüler gidermiş.

Dedik ya, Afyon taraflarının da bu kralın toprakları içinde olduğunu. Afyon'un yakınında yöresinde sular çikarmış. Otlar içinde, sazlar içinde kaynayıp coşan sular.

Kız, ta oralara dek varmış. Gece yatarak, gündüz yürüyerek. Gezisi yaz aylarına denk gelmiş ki iyice susamış. Zavalı taze biraz su içmek için, biraz serinlemek için su ararmış. Gazlıgöl kaplıcalarının oralarda bulunuyormuş. Görmüş yeşilliği, suyu görmüş, koşup gelmiş. Suyun çevresindeki bataklığa bakmadan ta suyun gözüne dek gitmiş. Ellerini çamurlu suyun içine sokmuş, eğilerek kana kana su içmiş.

Aaa, o da ne ? Suyun dokunduğu yerlerden bir tatlı gıcıklanma, bir sancı kesilme, bir hoşlanma, bir huzur, bir sükün yayılmış kızın vücuduna. Deli kız atıvermiş kendini boylu boyunca suyun içine. Beklemiş beklemiş. Ağrıları yavaşlamış. Sudan çıkmış, oracıktaki bir yere uzanmış. Günlerdir uyku görmiyen bu gençcecik çiçek deliksiz ve derin bir uykuya varmış. Gözcüler onu uzaktan, görünmez yerlerden beklemişler, gözlemişler.

Kız uyanmış. Kendinde ağrı, sızı duymamış. Çıbanlarına bakmış. Onlarda kuruma görmüş. Deli kız bütün isteğiyle suya yeniden atlanmış. Onu çıldırtan ağrılar kesilince, kızın aklı da başına gelmiş. O suyun başında bir hafta kalmış. Bir hafta

sonra çıbanları iyi olmuş, yaraları kapanmış. Yine ayın ondördü gibi bir kız olmuş. Kendi kendine sevinirmiş. Suyu ayna yapar güzelliğinin yeniden geldiğini gördükçe ne yapacağını şaşırırmış.

İyileştini anlayan gözcüler yanına gelmişler. Kız gelenleri tanımış. Onlara akında kaldığı şekilde anlatarak Sart Kentinin yolunu tutmuşlar.

Gecesi gündüzü yaşlı baba kızını eskisi gibi görünce şaşırırmış. Kızını kucaklamış ve sormuş.

— Hangi hekim iyileştirdi seni. Tez söyle onu hekimbaşı yapayım.

— Beni hekim değil, ülkende çıkan bir su iyileştirdi baba.

Kızın dediği suyun yanına "Tez bir hamam yapılın. Gelen geçen dertlileri derman dağıtır." Dizi ağrıyan, böbrekleri ağrıyan gelir oraya, iyiye döner gider.

Yalnız bu gelen yolculara Krezüs'ün kızının bir diyeceği var, "Gazlıgöl'e geldiğinizde en az benim kaldığımca kalın. Bir haftadan az kalırsanız gücenirim." (14)

★

Gazlı Göl efsanesini okuduktan sonra, kaplıca hamamlarına dönelim:

Kaplıca hamamlarını da, şehir hamamlarında olduğu gibi, kadınlar ve erkekler olarak iki kısımda inceleyeceğiz.

Afyonkarahisar kaplıcalarında aslında erkekler ve kadınlar için ayrı ayrı hamamlar yoktur. Her hamamda mevcut iki kısımdan birisi birgün erkeklerle bir gün kadınlara tahsis edilir.

Kaplıca hamamlarının tümü havuzludur. Havuzlar sıhhi ve doğal sıcak su ile her gün doldurulur ve boşaltılır. Doldurma ve boşaltma özel tesisat vasıtasıyla otomatik olarak yapılır.

Havuzların birisi küçük, diğeri de büyüktür. Bu itibarla büyük havuz bir gün erkeklerle, ertesi günü de kadınlara tahsis edilir. Küçük havuzdan da bu sıraya göre yararlanılır.

Burada şunu da belirtelim ki anlatımda noksan bir husus kalmamış:

Kaplıcalarda işletmecilerin elinde kiralık odalar vardır. Odalar boş olarak kiraya verilir. Kaplıcaya gelenler gerekli ev eşyasını da beraberinde getirmek zorunda dırlar. Ayrıca "günübirlik" (15) olarak gelenler de vardır.

Kaplıca hamamlarına ideal giriş, saba-

istiyiller.

(Yılana karşı şerbetli oluş motifi bugün bile yaşayan bir Kars inanışıdır. Seyyit Ehmet bu şerbetten içmiş saf bir kimse olarak canlanmaktadır. "Akıllı sözünü akılsıza söyler," atasözüne benzetebiliriz.)

19 — Hasan Paşa durup zemin-i edep öptü.

(Daha büyüklere gösterilen saygılı temennanın anlatımıdır.)

20 — Şeytana papak tikip, tepesini deşik goyardı.

(Çeşitli kollarda. Çok kurnaz oluşum ifadesidir.)

21 — Başını orda ıslat, burda kırktır. (Bayazıt Seferinden. "Çok acele gel." anlamında.)

22 — Keçeli Allah da gandırılmaz. Yok Aşna. Üz vurma. Keçel suya getmez.

(Keşel Hemze'nin bir sözüdür. "Kolay kolay kandıramazsın." anlamında.)

23 — Kele keleler neyledi ki senin kimi

kertenkeleler neylesin?

(Keçel Hemzenin bir sözüdür. Aynı anlamda.)

24 — Çekti çarığının dabanını, kesti yerin damarını.

(Hazırlandı ve yola çıktı.)

25 — Gasem olsun ter savaştan dönmem.

"Ahir suda sına, suyun senengi." (Su testisi su yolunda kırılır.)

26 — Akhir ecel geldi yetti hay, haray. (Eyvah ey, anlamında.)

Çektiğim kavgalar bitti hay, haray. Tüfenk çıktı mertlik getti hay haray. Men mi gocalmışam ya zamane mi?

(Tüfenk icad oldu; mertlik bozuldu'nun değişik şekli.)

27 — İndi elif gaddim keman Düşkün Köroğlu menem men. (Belim büküldü anlamına.)

28 — İgit olan heç ayırlmaz elinden Terlan olan saba vermez gölünden.

Şimdilik bu kadarla yetiniyoruz.

hun erken saatleridir. Yani sabah ezanının okunuşundan sonra. Bu saatlerde hamam müstahdem:

— Erkekler hamama!...

— Kadınlar hamama!...

diye bağırarak havuzların temiz su ile doldurulduğunu ve banyoya hazır olduğunu duyurur. Bunun üzerine erkekler ayrı, kadınlar ayrı olmak üzere sıra durumuna göre, ya büyük havuzlu, ya da küçük havuzlu hamama girerler.

1. ERKEKLER KISMI :

Erkek, yanında erkek çocuğu olduğu halde, duyurudan sonra hamama girer. Bu esnada üzerinde pijama vardır. Havlu, peştemal, takunya (v.b.) gibi gerekli malzemeler de yanındadır.

Soyunduktan sonra, havuzun bulunduğu kısma girilir. Önce, havuzun kenarına oturulup ayaklar havuza sarkıtılarak, vücut suyun ısısına alıştırılır.

Daha sonra havuzun "ağızkısmı" denen, doğal suyun havuza aktığı kısma gelinerek, aynı zamanda şifalı olma suyun vücuda direkt teması sağlanır.

Bir süre de havuz içerisinde yüzme isteği tatmin olunduktan sonra kurna kısmına gelinip, sabunla yıkamış ve çıkılır...

Kaplıcalar sayfiye yeridir de. Bu itibarla yaz tatilleri de burada geçilir. Dinlenmeye ya da şifa aramaya gelenler hamamlarda (16) kısa zamanda dost olurlar. Bu dostluklar hamam içerisinde belli olur. Örneğin havuzlu kısımda iken, bir gün dostlara limonata ikram edilirken ertesi günü bir başkasının buna mukabelesi görülür. Keza, yıkanıp çıktıktan sonra dinlenme esnasında da her gün başka birisinin evinden kahve ya da çay gelir, içilir...

Hamamlara yatılı olarak gelenler, hamamlarda kaldıkları süre içerisinde pijama ile gzmekte bir beis görmezler.

Kaplıca hamamları müstecirler vasıtasıyla işletildiğinden, oda kiralyan müşterilerin, oda bedellerine hamam - banyo - ücretleri de dahildir. Bu nedenle, günde kaç kez hamama girilirse girilsin ve kiralyan odalarda kaç kişi kalırsa kalınsın, ayrıca bir banyo ücreti ödenmez.

2 — KADINLAR KISMI :

Yukarıda da anlattığımız gibi, kaplıca hamamlarında erkeklerle kadınların banyo yaptıkları yerler aynıdır. Ancak, mev-

cut iki banyo birer gün ara ile kadınlarla erkekler arasında paylaşılır.

Yalnız gürültü mü?... Bir de özellikle genç kızlarla, genç kadınların durmadan ve peşpeşe havuza atlayışları vardır ki, havuz kenarlarında oturan yaşlı kadınları çileden çıkarır.

Erkeklerin yaptığı gibi ağrısı, sızısı olan kadınlar da sıcak suyun çıktığı yere ağrıyan yerlerini dayamak suretiyle şifa ararlar. Yine erkeklerin yaptıkları gibi, yüzerler, yıkanır, çıkarlar.

Afyonkarahisar'da, deniz veya göl olmadığı için çocuklar yüzme öğrenemezler. Kentin kenarından geçen Akarçay'da ise yüzme öğrenmenin olanağı yoktur. Bu bakımdan, yüzme birazcık ta olsa kaplıca hamamlarında öğrenilir. Ne var ki tuzlu suda olduğu gibi, suyun kaldırma gücü olmadığından, yüzme özel araçlarla öğrenilir. Örneğin; yüzme kabakları ile. Her iki bele iple bağlanan kabaklar çocuğu suyun yüzünde tuttuğu için çocuk, yüzmenin gerektirdiği hareketleri çabucak öğrenir.

Kadınlar kaplıca hamamlarına gelirken de şehir hamamlarında olduğu gibi havlu v.b. gibi gerekli hamam malzemelerini de beraberlerinde getirirler. Keza, hamam içerisinde ve dışarıda dinlenirken kadınlarla da evlerden limonata, çay, kahve v.b. gelir.

★

Kaplıcalardan birisine her yaz gitmek, Afyonkarahisar'da her aile için en önemli olaydır. Önceden oda kiralyan kaplıca ya gidileceği günün arifesinde hazırlıklar ikmâl edilir. Kalınacak süre içerisinde yiyecek içecek, kullanılacak her şey alınır, ambalajlanır. Hareket günü sabahın çok erken saatlerinde, güneş doğmadan evin önüne gelen Tatar arabasına eşyalar güzelce yerleştirilir. Hareket edilir.

(14) Bu efsane, "Afyon 11 Yılığ: - 1967" den alınmıştır.

(15) Günübürlük : Sabah gidip, akşam dönme anlamına kullanılır.

(16) Hamamlar : Hamamlar denince Afyonkarahisar'da mutlaka bir kaplıca akla gelir. Örneğin bir kişi: "Hamamlara gidiyorum" dediği zaman muhatabı onun "kaplıcaya gidiyorum" dediğini anlar, ama: "Hangisine" diye sorar...

Erzurum'dan Derlemeler :

Erzurum Mânileri

— II —

Derleyen : Ümran TANALP

Gül açdı sümbül açdı
Sevgülüm benden geçdi
Göğsündeki yarayı
O heyrtsiz yar açtı

Gehe goydum kuruna
El vurnayın durula
Beni yârdan edeni
Sol böyründen vurula

Gel benim ağa babam
Sallan gir başa babam
Goçum yoh gurban edim
Canım sadaga babam

İnekler sağlında
Sağılıp soyulanda
Ben seni nerede bulım
Göynüm arzılıyanda

Gerefilin filfil
Nereden aldın bu dili?
Bu dil buranın değil
İstanbulun bülbülü

Gerefilem biberem
Mehlezde dilberem
Heş yüzüzi töhmeyin
Misafirem giderem

Giderem dur diyen yoh
Kebab oldum yiyen yoh
Ayrılıh köynegini
Benden başka geyen yoh

Göyde yıldız ellidir
Ellisi de bellidir
Sevda çeken kızların
Gezişinden bellidir

Dağda gül biter oldı
Hasretin yeter oldı
O benim nazlı çiçeğim
Gözümde tüter oldı.

İnce çubuh işde gel
İnce yola düşde gel
Yol sene dar gelirse
Kevrana garışda gel

İnce çubuh uzadım
Çihim yolun gözedim
Bülüm nerden aşdımın
Çamaşurın bezedim

İstanbulun daşları
Üşgek uçar guşları
Yarıma selâm götürün
Boyli yolun guşları

Göyde uçan guşa bah
Ganadları mışa bah
(Açık kanatlı)
Äleme düğün bayram
Bize olan işe bah

Kükürd kirinen olur
Sevda sırtın olur
Çoguna meyil verme
Meyil birinin olur

Kükürd der ben oymanam
Didarından doymanam
Vallahi gan ederem
Senti elden vermenem

Mehdup yazdım gışıdı
Gelemim gümüşidi
Daha çoh yazacakdım
Yüreğim yanmışıdı

Mehdup yazdım garadan
Dağlar gahsın aradan
Yarabbi sen gavuşdur
Yeri göği yaradan

Mendilim beneh beneh
Ortasi çarhi felek
Yazın beraberidih
Gışın ayırdı felek

Mendil uçı dörd ola
Su bağladım göl dola
Ahan çhdım gidirem
Yüreğize derd ola

Meniden mesdim oğlan
Küçühdən dosdum oğlan
Duydum ki evlenmişsen
Ben sene küsdüm oğlan

Meni demiye geldim
Gaymak yeniye geldim
Meramım gaymak degil
Yarı görmüye geldim

Minareler âlemi
Gasa çemiş gelemi
Dedim ki çoh güzel ol
Demedim yah âlemi

Minareler uzundur
Gendileri düzümdür
Eller muradına erdi
Gelen sıra bizimidür

Nahr (sürü) öysüz olur
mi?
Çimen göysüz olur mi?
Geri durun agalar
Mehle begsiz olur mi?

Nahrın ögi geldi
Çimenin gögi geldi
Geri durun agalar
Mehlenin begi geldi

Odaya serdim hali
Boyun gerefil dali
Gören maşallah desin
Kimin var bele yarı

Odaya serdim keçe
Yâr gele burdan geçe
Ecep o gün olur mi?
Ellin elime geçe

Peşdemalım tohunur
Her tarafda ohunur
Benim bu menilerim
Cahallara tohunur

Peşdemalım sandılda
Galımışam garanlıhda
Bir gece yârı verin
Yataram samanlıhda

Pınar başı pıtırak
O yâr gelsin oturak
Bir o desin bir de ben
Bu sevdadan kurturak

Pınar başı tehneli
İçine gül ehmeli
O yâr gelip geçende
Çızmasını çehmeli

Pınar başı tihme daş
Elim ganlı gözüm yaş
Nere goydun gidirsen
Gaytan bıyık gelem gas

Pınarlar lüle lüle
Yâr gelir güle güle
Elinde mavi mendil
Terini sile sile

Sabah açıla yârim
Atın gamçıla yârim
Get de bir mehdup yolal
Göynüm açıla yârim

Sabahın çisesine
Uyandım yâr sesine
Uyandıkça ben yandım
O yârim cilvesine

Sabah oldi uyan yâr
Beni derde goyan yâr
El sözüne uyup da
Datlı cana giyan yâr

Sabahın er ezeni
Çağır mehdup yazani
Yarabbi sen gavuşdur
Gürbetelde gezeni

Sarı çitim sararam
İtirmişem araram
Sanma ki unutmuşam
Her gelene soraram

Sarı çit yastık yüzi
Biz ne bilürdüh sizi
Mehelleze gelmeyinen
Sevdaya saldız bizi

Sarı ipeh sataram
Sağ yanına yataram
Deseler yârim gelir
Üç gün oruç tutaram

Sarı ipeh düğümü
İşlerem büldüğümü
Sağ yanım beşik ister
Sol yanım sevdiğümü

Siyah üzüm üzümisen
Yârim iki gözümisen
Sanma ki unutmuşam
Gece gündüz sözümsen

Siyah üzüm salhumi
Yârim orda sahlımmı
Ya verin ya gönderin
Zay edereim ahlımı

Ufahı inesine
Mayilem cilvesine
Ben muradımı aldım
Darısı cümlesine

Ufah ine poladi
Mendilim kim doladi
Muradın Allah verdi
Dileğin kim diledi

Uzahlar seçilmir
Gönüldür geçilmir
Gönül bir top ibrişim
Dolaşmış açilmir

Bahçada iğde midir ?
Dalları yerde midir?
Her gördüğün sevirsen
Sendeki miğde midir?

Yagmir yagar daşlara
Gün vurur ağaçlara
Gardaşımı soraram
Göyde uçan guşlara

Bir at bindim başı yoh
Bir çay geçdim daşı yoh
Garşidan bir gelin gidir
Yanında gardaşı yoh

Yeşil çitim çinçini
Öpim ağzın içini
Dün gece nerdeyidin
Göynümün göğercini

Yeşil çitim sendedir
Bir uel da bendedir
Cennetten huri çuhsa
Gene göynüm sendedir.

Yeşil çitim yumuşam
Goynumda gurutmuşam
Ele bir sevdama vardır
Her işi unutmuşam

Yeşil çitim yel aşdı
İnce bele dolaşdı
Sen benimsen ben senin
Bu gün falcı fal aşdı

Yılanın incesine
Mayilem cilvesine
Ben cilvem almışam
Darısı cümlesine

Yılan inceden öter
İnci Bağdatda biter
Çoh naz etme sevdiğüm
Cahilem ahlım gider

Yük üstünde portakal
Getme yârim burda gal
Ben seni alacağam
Teskereni burda al

Yük üstünde halıyam
Haltın hayalıyam
Degmeyin dolaşmayın
Ben bir iğit yarıyam

Türküli Halk Hikâyeleri :

Mahmut Çavuş ile Telli Gelin

Yazan : Emil SEVİNÇ

Adam çalışmaya gider.
Tam on yıl demeyince de
dönemez evine. O giderken
karısının kucagında altın
perçemli nur topu gibi bir
oğlan çocuğu vardır. O ge-
lene dek de bu çocuk büyür
gelişir, aslan gibi yağız
yahş bir delikanlı olur.
On yıl sonra adam çalış-
maktan döner. Yalnız, gün-

düz gelmez gece gelir ki;
fikir eyler ki:

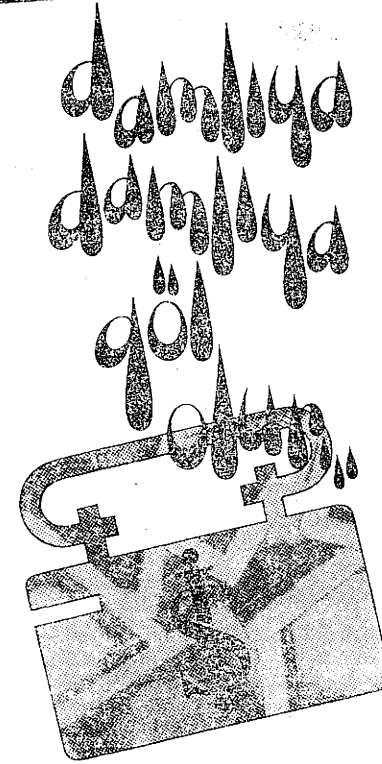
"Ben bu evden on yıl-
dır ayıyım. Benim karım
on yıldır dul hayatı yaşı-
yor. Dünyada südü temizi
de var, pisi de. Bakalım
bu on yıl beni demiş bek-
lemiş mi, yoksa yaylalarda
yaylamış, gününü gün ey-
leyip her gün bir yayla be-

yinin koynunda gönül mü
eglemiş?"

Adam ikindileyin kö-
yün eteğine gelir. Ama kö-
ye girmez, geceyi bekler.
Sonra kıydan kösedem,
kimseye görünmeden evi-
nin yakınına gelir. Ağır a-
ğır, sine sine eve, ayak-
larının ucuna basarak
pencereye yaklaşır. Pence-
resi perdeli, pencere önü
zerdali. Perde iki parçalı.
Parçaların arası açık. Orta-
lık güpegündüz; ay ışığı.
Zerdali ağacına dayanıp
perde aralığında içeriyi
süzer. Bakar görür ki:

Bir de ne görsün! Karı-
sı olacak kadın bir yiğit-
le sıkı sıkı sarılmış, yat-
mıyor mu!?

Delibe döner. Eli ayağı
sapır sapır dökülür. Ora-
cığa donakalır. Sonra ka-
hırdan boğulacak gibi ol-
ur. İçerisi alır verir. Şu
gözleri var ya, kör olay-
dı da şu görünümü göre-
meyeydi!. Onu çekili çe-
kili buralara getiren şu
ayakları yok mu, ha kı-
rılardı da buralara erişe-
meyeydi, bu görünümü gö-
remeyeydi! Şu on yıl altın-
da kazma kürek salladığı
yarma yok muydu, ha ne
olurdu üstüne uğaydı da
bu günlere erişemeyeydi!..
Daha ne kahırlar.. Yalnız
kahır olsa gene ne. Vurup
kırmak, çağırıp bağırarak
geçer içinden. Daha ne kö-
tü düşünceler kurar. Ama
Tanrı bu ya, ne o olur ne
o. Hikmet-i Hüda bir sabır
verir ancak sazına sözüne
gücü yeter. Ve seslenir pen-
cereden; der :

TÜRKİYE İŞ BANKASI

paranızın... istikbalinizin emniyetidir

(Folklor : 41)

Akşamın dur gelin
Çıramı yandır gelin
Koynundaki koç yiğit
Senin neyundur gelin

Gelin uyanır. Tanımaz a-
ma karşılık verir :

Akşamınan durmuşum
Çıramı yandırmışım
Koynumda yatan yiğidi
Mememden kandırmışım
(1)

Zorlatıyım bakalım beni
içeri alacak mı? Der ve
yine sorar:

Derede arpa biçersin
Suyu nereden içersin
Etrafını sel alışın (2)
Nerden geçen Telli Gelin

Yani erkekler seni çevi-
rilerse, sana söz atarlar-
sa demek istiyor. Baka-

lım Telli Gelin'in buna
verdiği karşılık ne ola-
cak?

Aldı Telli Gelin:

Derede arpa biçerim
Suyu pınardan içerim
Senin gibi ahmakları
Köprü kurar da geçerim

Gene zorlatır.

Aşağıdan gelir tatar
Kamçısını atar tutar
Garip olan nerde yatar
Aç kapıyı Telli Gelin

Aldı Telli Gelin :

Aşağıdan gelir tatar
Kamçısını atar tutar
Garip olan handa yatar
Yolcuysan git yoluna

Artık kendini bildirmek
zamanı gelir :

Aşağıdan gelir ferman
Kalmadı dizimde derman
Mahmut Çavuş sana kur-
ban

Aç kapıyı Telli Gelin

Gayrı kadın da kocasını
tanır.

Aldı Telli Gelin :

Aşağıdan gelsin ferman
Dizlerine olsun derman
Kolum yastık saçım yor-
gan

Gir içeri nazlı yârim

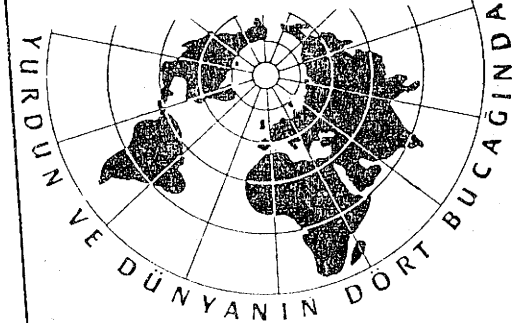
Ve hemen kapıyı açar, e-
rini içeri alır.

(1) Kandırmak : Emzirip
doyurmak.

(2) Alışın : Alınca.

(Yozgat - Akdağmadeni'nin
Gökdere köyü'nden..)

REKLÂMLARINIZ İÇİN

BASIN İLÂN KURUMU

Genel Müdürlük

Cağaloğlu, Turkocağı Caddesi No. 1 İstanbul

Telefon : 27 66 00 - 27 66 01

Telg. Adr. : BASINKURUMU

(Basın : 60324 - 44)

Şiddetli
baş
ağrılarına
karşı

OPON
KULLANINIZ

OPON, baş, diş, adale, sinir, lumbago,
romatizma ağrılarını teskin eder
OPON, bayaların muayyen zaman-
lardaki sancılarında faydalıdır
OPON, günde 6 tablet alınabilir

(Yeni Ajans : 1997 - 43)

Yıllık aboneli : 15,
altı aylık aboneli : 7,5
liradır.
Yurd dışı senelik abone :
\$ 3, 9 1

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

Bastırılmayan yazılar
istenince geri gönderilir.
Dizgi ve baskı :
HALK MATBAASI
İstanbul

Sahibi ve Genel Yayın Müdürü : İHSAN HİNÇER
Yazı İşlerini Fiilen İdare Eden Sorumlu Yönetmen :
BORA HİNÇER

Mektup ve havale için adres : Posta Kutusu : 46, Aksaray — İstanbul. Tel. : 22 49 74

EVİNİZİN
BANKASI
HERKESİN
BANKASI

SIZE DE
BİR
YUVA

TÜRKİYE EMLAK KREDİ BANKASI

(Basın : 60194 - A. 20309-42)

TÜRK FOLKLOR (= HALKBİLGİSİ) DERNEĞİ'NİN YAYIN ORGANIDIR